
MAZILI ȘI RUPTAȘI (ȘI ALTE CATEGORII SOCIALE) ÎN STATISTICA RECENSĂMÂNTULUI POPULAȚIEI DIN 1817

Valentin Tomuleț

Cuvinte-cheie: mazil, ruptaș, Basarabia, Rusia, recensământ, demografie, ținut.

Preliminarii sau privire generală asupra perioadei

Primul lucru care este cert, într-o investigație științifică, atunci când încercăm, de la distanță, să supunem analizei orice problematică legată de istoria Basarabiei în epoca modernă, sau mai corect spus – sub dominație țaristă, este lipsa sau absența totală a memoriei. Cum putem vorbi, în acest sens, despre un adevăr istoric, cum putem aprecia destinele unui popor și/sau ale unei țări dacă uităm, sau ne facem că uităm, de regimurile care s-au perindat în timp și au promovat ideologii criminale, ce și-au propus să extermine limba română, cultura, datina și tradiția străbună românească, însuși poporul român?

Când spunem că nu există o memorie colectivă a societății cu referință la ceea ce s-a întâmplat cu acest pătimitor popor de-a lungul secolelor, ne referim, în primul rând, la faptul că știm încă prea puțin, sau deseori nu știm aproape deloc, despre soarta Basarabiei și a basarabenilor sub ocupația țaristă din 1812, deși suntem de acord cu faptul că nu s-a făcut nimic considerabil sau aproape nimic pentru recuperarea memoriei istorice, în pofida faptului că referitor la istoria Basarabiei s-au scris nu puține lucrări. Deși conștientizăm că problemele cu care se confruntă Republica Moldova astăzi sunt o consecință nefastă a trecutului, inclusiv a actului ilegal și abuziv săvârșit la 1812 de către Imperiul Rus prin care acesta a anexat jumătatea estică, cea mai bogată și mai fertilă parte a Principatului Moldova, trunchiind de fapt o țară și dezbinând un popor.

Jurnalistul Silviu Tănase constată că din ultimii două sute și ceva de ani, cca 180 de ani au fost trăiți de românii basarabeni sub dictaturi sau regimuri autocrate străine: 100 de ani sub dominația imperială rusă/țaristă, câțiva ani de dictatură carlistă și apoi, sub regimul imperial sovietic. Re-

spectiv, lipsa de libertate totală a gândului a generat, în mod obiectiv, atrofierea conștiinței și memoriei (Tănase 2016, 2), în cazul basarabenilor, a memoriei față de neam și Țară – de *Țara Mamă*.

De regulă, deșeptarea națională și dezvoltarea unui spirit contestatar din ce în ce mai evident și pronunțat la nivelul tuturor categoriilor sociale este însoțit de apartenența unui concept care dinamizează spiritele, care, în majoritatea cazurilor, este *Patria* (Mihail 2010, 83). Pe parcursul anilor, regimul de dominație străin erodează acest spirit și noțiunea de Patrie, iar spiritul contestatar se manifestă și ia doar forma revoltelor și protestelor, pe care regimul de dominație le suportă ușor și care, în pofida diferitor circumstanțe, nu s-au putut transforma într-o mișcare vădită protestatară în masă pe parcursul secolului al XIX-lea îndreptată împotriva regimului, care l-ar putea zdruncina și înlătura (Tomuleț 2007a; Tomuleț 2007b, passim).

Situația periferică a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a determinat în mare parte atitudinea vădit discriminatorie a autorităților imperiale față de această provincie, care au limitat drepturile și posibilitățile autohtonilor, în fond, ale moldovenilor, de a-și forma conștiința de neam, de a-și manifesta spiritul protestatar. Ca rezultat, lipsa de unitate statală și independența națională, dominația politică și exploatarea economică, crearea unor stări sociale cosmopolite¹ de către Imperiul Rus au influențat direct acest proces.

Pe parcursul anilor țarismul a promovat în Basarabia o politică de rusificare și deznaționalizare, prin impunerea forțată a valorilor naționale și spi-

¹ Scriitorul și publicistul Dumitru C. Moruzi scrie că **cosmopolitismul** îl face pe om să se lepede de credință, de neam, și de limbă, îi răpește odoarele sale cele mai duiosase, comorile speranței și mângâierii, moravurile și vatra, locul de naștere și mormintele scumpe, duiosia limbii și mândria neamului (Moruzi 2014, 375).

rituale ruse, străine, în detrimentul celor locale, ale autohtonilor.

Pentru a înțelege adecvat schimbările ce au intervenit în urma politicii de rusificare și deznaționalizare, inclusiv cele de ordin demografic, să constatăm, la început, starea românității basarabene până la anexarea ei la Imperiul Rus în 1812.

În ajunul anexării la Rusia teritoriul dintre Prut și Nistru constituia parte integrantă a Principatului Moldova și prezenta:

- un sistem economic (prin care subînțelegem un ansamblu al structurilor de producere, distribuire și de consum al bunurilor și serviciilor) și social (prin care subînțelegem un ansamblu al comportamentelor sociale interdependente) constituit în decursul secolelor pe baza bogățiilor naturale ale țării, raionării economice, comerțului sau schimbului de valori materiale stabilite în cadrul aceluiași teritoriu sau între statele românești;
- un sistem de relații spirituale, sufletești, duhovnicești și de rudenie statornicite în acest spațiu de mii de ani;
- un sistem de relații legate de tradiție, cultură, învățământ și educație specifice anume acestui și nu altui neam;
- un sistem de raporturi juridice, axate pe sfera administrației de stat și pe relațiile dintre diferite stări sociale, încetățenite de sute de ani, în temeiul legilor nescrise („obiceiul pământului”) sau scrise;
- un sistem religios format pe fundalul ideologiei ortodoxismului bazat pe o organizare unitară a Bisericii românești;
- un sistem de securitate format în decursul secolelor și bazat atât pe organizarea apărării integrității teritoriale, cât și pe sistemul de fortificații ridicat pe frontiera naturală, geografică a Nistrului etc.

Toate acestea au fost distruse, parțial sau cu desăvârșire, odată cu anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus.

În afară de aceste trăsături, trebuie să mai ținem cont și de faptul că la începutul secolului al XIX-lea Țările Române au fost cuprinse de mari mutații și transformări sociale, care s-au materializat în epoca regulamentară, ce acoperă intervalul de timp între introducerea Regulamentelor organice (1 iulie 1831 în Țara Românească și 1 ianuarie 1832

în Moldova) și Convenția de la Paris (7/19 august 1858), care au făcut posibile transformările de ordin instituțional, administrativ, financiar, cultural și social, care au făcut posibile marile reforme de după 1859, din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și dezvoltările similare din epoca ulterioară (Modernizare 2016, 7). Cum constata cercetătorul român Neagu Djuvara, dacă la început „călătorii occidentali veniți în Țările Române descopereau, cu uimire și adesea cu oroare, mentalitățile și moravurile unor domnitori sau boieri înveșmântați după o ciudată modă orientală, primitivismul țăranilor – amintesc de viața mizeră și splendoarea unei vechi tradiții –, drama țăranilor robi... Spre 1800, într-o nouă conjunctură politică, se vor produce mutații importante. Moda și mentalitățile se schimbă; boierimea, ca și burghezia, care începe să-și facă simțită prezența, adoptă de-a lungul unei generații, cu frenezie, îmbrăcămintea și ideile Occidentului” (Djuvara 1995, supracopertă, coperta nr. 2). Țările Române au fost atrase în procesul de modernizare și europenizare, generat încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, prin care subînțelegem totalitatea transformărilor sociale, politice și culturale apărute în societate, ce presupun o serie întreagă de trăsături și mutații: industrializare, urbanizare, raționalizare, birocratizare, ascendența capitalismului, individualism etc., reprezentând, de fapt, procesul prin care o societate începe să se schimbe, să se înnoiască, să ia noi forme, devine modernă.

Anexarea în 1812 a teritoriului dintre Prut și Nistru s-a produs în momentul când și în Imperiul Rus avea loc un proces rapid, deși anevoios, de dezvoltare a relațiilor noi, capitaliste, cu prezența în sistemul social, până la reforma agrară din 19 februarie 1861, a relațiilor vechi iobăgiste, care frâneau procesul de modernizare și europenizare a țării.

La începutul secolului al XIX-lea în viața politică a Imperiului Rus se maturizează două tendințe de bază care își au rădăcinile încă în secolul al XVIII-lea. Reformele realizate în timpul domniei lui Petru cel Mare, „absolutismul luminat” al Ecaterinei a II-a, încercările de modernizare a țării în timpul domniei lui Alexandru I au demonstrat că autocrația se pronunța ca adept activ al procesului de emancipare a Rusiei. Procesele de ordin obiectiv, din cadrul vieții economice și sociale, legate de geneza și evoluția relațiilor noi capitaliste și afirmarea burgheziei ca stare socială, au ridicat

pe arena politică, la începutul secolului, largi forțe sociale interesate în modernizarea țării. Ca rezultat, procesele care aveau loc în guberniile interne ruse s-au reflectat cu o anumită intensitate, în mod obiectiv, și la periferiile naționale, inclusiv în Basarabia. Dar, aceste procese de modernizare și europenizare au luat în Basarabia forme coloniale, fapt ce a influențat direct specificul dezvoltării provinciei în secolul al XIX-lea, sub regim de dominație.

Încorporarea forțată a Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus, prin suprimarea cordonului vamal de la Nistru, începând cu 1831 (iar din 5 februarie 1846 și cel sanitar) (ИЦРПИ 1847, 216), a marcat schimbări cardinale de ordin economic și politic atât pentru Principatul Moldova, care a pierdut cele mai mănoase pământuri, cât și pentru teritoriul dintre Prut și Nistru. Țarismul a întreprins măsuri concrete și eficiente de a reorienta Basarabia de la piețele europene spre piața internă rusă, adoptând legi și acordând privilegii anumitor categorii sociale, de care vor beneficia în special alogenii: rușii, ucrainenii, bulgarii, găgăuzii, grecii, armenii, evreii, germanii, polonezii etc., în care țarismul punea mari speranțe.

Pentru o anumită perioadă de timp, până în 1828, țarismul acordă Basarabiei statutul de autonomie limitată și provizorie în componența Imperiului Rus. Tot atunci sunt luate măsuri concrete în vederea studierii resurselor economice și umane ale Basarabiei, sunt trimiși funcționari și date dispoziții administrației militare și civile întru a studia frontiera de apus – la Prut și Dunăre – în vederea instituirii unui cordon sanitaro-vamal² ce ar apăra teritoriul nou-anexat nu numai de pătrunderea molimei, stoparea exodului populației în Moldova de peste Prut, dar care l-ar pregăti, în ce privește instituțiile vamale și de carantină, pentru o administrare economică eficientă și pentru o includere cât mai grabnică și sigură a regiunii în sistemul pieței interne ruse³. Acești funcționari aveau obligația de a studia pe teren specificul administrării teritoriului, instituțiile sociale, fiscale, administrative etc. În același rând, ei urmau să ia cunoștință nu doar de specificul dezvoltării economice, de condițiile în care poate fi desfășurat comerțul, de

cererea și oferta pe piața internă rusă și cea basarabeană, dar să și analizeze și particularitățile comerțului, formate în bază particularităților deja stabilite în comerțul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, particularități păstrate de țarism pentru o anumită perioadă și în Basarabia, atât din considerente de ordin economic, cât și de cel politic. Totodată, erau analizate schimbările care au intervenit în cadrul diferitelor categorii sociale, modalitatea de impozitare a populației moștenită din Principatul Moldova, pentru a putea fi operate schimbări în sistemul fiscal pornind de la din noile condiții etc.⁴ S-au luat măsuri concrete în vederea evaluării numărului populației și acelor resurse umane de care dispunea provincia nou-anexată, pentru a le putea folosi ulterior în scopul cantonării și asigurării armatei ruse de ocupație cu produse alimentare, în eventualele confruntări cu Imperiul Otoman etc.

Teritoriul este subordonat, integral, unui sistem birocratic și legislativ complet străin – celui rusesc. Intervin treptat schimbări în sistemul de proprietate. Stările sociale tradiționale autohtone sunt dispersate prin infiltrarea în rândurile lor a elementului alogen cosmopolit: a rușilor, ucrainenilor, bulgarilor, găgăuzilor, evreilor, armenilor, grecilor, germanilor, elvețienilor etc. Autohtonii sunt supuși unui sistem de dublă exploatare – de către administrația imperială, ce prezenta o instituție străină, greu de conceput pentru mulți din autohtoni, și de către persoane fizice, de multe ori provenite nu din rândul boierilor moldoveni autohtoni, ci din rândul străinilor care au primit, au cumpărat sau au obținut în urma căsătoriilor proprietăți funciare, la care se adaugă, de multe ori, tot felul de abuzuri și violențe, atât din partea autohtonilor, cât și din partea străinilor, în special a armatei ruse cantonate în provincie. Jurnalistul, prozatorul și publicistul Pavel Crușevanu (27.01.1860 - 18.06.1909), bun cunoscător al situației din Basarabia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, scria în această privință: „... și s-a început un război/o luptă lentă, fără vărsare de sânge, luptă neobservabilă și nesesizabilă, dar neîntreruptă, de zi cu zi... Cuceritorii înaintau lent, pas cu pas, ei începeau cu nimic..., dar treptat, la toate punctele îi băteau pe basarabeni, alungându-i din cuiburile sale, unde ei s-au născut, au

² Despre instituirea cordonului sanitaro-vamal de la Prut și Dunăre, a se vedea mai detaliat: Tomuleț 2004, 82-100; Tomuleț 2015, 144-187.

³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 61, f. 52-58 verso; F. 17, inv.1, d. 5, f. 85-97 verso.

⁴ Analiza rapoartelor și corespondenței acestor funcționari cu instituțiile imperiale ne permit să pătrundem în esența specificului existenței și funcționării instituțiilor din Basarabia.

crescut, unde ei au trăit din generație în generație, unde își alegeau și aranjau fiecare colțisor, fiecare bucățică de pământ... Oriunde te uiți, practic, în fiecare loc victorios s-a instalat străinul-cuceritorul...” (Крушев 1897-1901, 65)⁵.

Regimul de dominație țarist a afectat în primul rând boierimea, care, pentru a-și păstra drepturile și privilegiile, a fost nevoită să se strămtoreze, cedând loc alogenilor, să învețe limba rusă, să-și facă studiile în instituțiile de învățământ din Rusia, să accepte funcții în instituțiile ținutale și regionale și, prin aceasta, să participe la promovarea politicii coloniale a Imperiului în teritoriul nou-anexat, ceea ce din punct de vedere mental-afectiv a influențat negativ spiritul național. Procesul respectiv este elucidat destul de veridic și profund de basarabeanul, romancierul social, memorialistul, publicistul și folcloristul Dumitru C. Moruzi (1850-1914) care era destul de informat de situația din Basarabia: „Într-o țară unde cuceritorul silea pe frunțașii neamurilor cucerite a sluji pe stat, sub amenințarea de a-și pierde drepturile câștigate din vremuri, și deschidea calea cinstei și a măririi tuturor acelor care primeau să slujească pe țar, ori din ce stare socială ar fi ieșit, acolo unde o asemenea întocmire, care ar părea frumoasă și îngăduitoare, nu avea alt scop decât a îndepărta de la locurile lor de obârșie pe toți acei care ar fi putut să aibă vreo înrâurire asupra celor de un neam cu dânsii, iar împrăștiindu-i pe toată întinderea uriașei stăpâniri rusești, să-i aducă cu încetul la uitarea limbii și a moravurilor...” (Moruzi 2014, 364-365). „O mișcare se produse atunci în *dvoreanstva* basarabeană, – scrie autorul, – mișcare spre rusificare, dar adusă și aceea nu de dragoste, ci din interes și râvnă” (Moruzi 2014, 444). Autorul încearcă să găsească lămurire acestui proces. El scrie că pentru a deține funcții în instituțiile provinciei „...trebuia cultură rusească, trebuia să lucrezi cu guvernul în ideile guvernului, la stârpirea limbii și a obiceiurilor strămoșești, la rusificarea neamului tău” (Moruzi 2014, 444). Și aceasta nu din dragostea nobilimii basarabene față de ruși și dominația rusească. Autorul scrie că dacă nobilii „...și-au trimis copii prin școlile rusești, dacă au lucrat ei înșiși la deznaționalizarea neamului lor, a fost, ...pentru a nu-și pierde prerogativa de nobil, care singură le putea sustrage pe dânsii de la pedeapsa corporală, iar pe fii lor de a fi bătuți și ghionțiți de caporalii, sergenții și ofițerii din ar-

mata imperială” (Moruzi 2014, 442). Și apoi „cine îi garanta că rușii, care-și mutase hotarele astăzi, de la Nistru la Prut, nu le vor muta mâine de la Prut la Siret, iar poimâine pe culmile Carpaților? Cine le garanta că odată ce rusul a putut ajunge la Prut, nu va ajunge și neamțul în hotar cu dânsul? Și-apoi chiar în țară nu venea și câte o bejenie înaintea turcilor?”. „Decât slugă neamțului papistaș ori raiaua păgânului, mai bine robul rusului de o lege cu noi” – nu o dată a auzit Dumitru C. Moruzi în copilărie această teorie de o parte și de alta a Prutului (Moruzi 2014, 442).

Și nu doar aceasta. Dumitru C. Moruzi scrie că „dvoreanul basarabean de astăzi face paradă de patriotism rusec. Când vorbește cu țăranul limba strămoșească, se silește și el a-și da accentul de hohol, cu dragă inimă și-ar schimba și numele, dar nu o poate face deoarece e înscris în cartea de aur. ...când e strâns cu ușa și nu poate face altfel, convine că e rus, *de origine moldovenească*. Dacă cumva mama lui a fost rusoaică și de familie mare, apoi cere autorizație de a mai adăuga și numele ei de familie. Astfel, avem Cneaz-Cantacuzino-Graf-Speranski, Râșcan-Dorojinski etc.” (Moruzi 2014, 444-445).

În pofida acestui fapt, unii cercetători văd în nobilimea basarabeană „...un stâlp al rezistenței și continuității identitare românești în teritoriu ocupat de ruși” (Popa 2012, 92).

În această perioadă țarismul a păstrat vechile denumiri ale instituțiilor și funcționarilor (*ținut, ispravnic, ocol, ocolaș, adunarea satului, vornic, bătrân* etc.) și atribuțiile acestora. Provincia era împărțită în *ținuturi*. În fruntea ținuturilor se numeau *ispravnicii*, care pe lângă funcțiile de bază, desemnau în funcții conducătorii unităților teritoriale mai mici. Ținuturile erau împărțite în *ocoale*, ce cuprindeau un anumit număr de *sate*. În fruntea ocoalelor erau aleși *ocolașii*. Satele erau administrate de *vornici* și *adunarea satului*.

În această perioadă se observă tentativa boicotării practicii utilizării limbii române în instituțiile civile și judiciare din Basarabia, contrar prevederilor legale, ce se realiza, de cele mai dese ori, de funcționarii ispravnicilor, care s-au completat treptat din rândurile rușilor, ucrainenilor etc. care nu cunoșteau și nu doreau să învețe limba autohtonilor⁶. Pe parcurs inițiativa de a înlătura

⁵ Citat după: Ижболдина 2012, 116.

⁶ Despre tentativa boicotării practicii utilizării limbii române în instituțiile civile și judiciare din Basarabia, a se vedea mai detaliat: Tomuleț, Emilciuc 2011, 129-141.

limba română din instituțiile regionale și ținutale a parvenit chiar din partea funcționarilor Guvernului Regional. Aceasta dovedește o dată în plus că țarismul, deși a acordat pentru o anumită perioadă de timp Basarabiei unele particularități în sistemul administrativ, a promovat o politică consecventă de includere a teritoriului nou-anexat în sistemul economic și politic imperial, parte componentă a căreia era politica de deznaționalizare și rusificare.

Intervin anumite schimbări și sub aspect ecleziastic. La 21 august 1813, uzurpând drepturile canonice ale Mitropoliei Moldovei, oficialitățile de la Sankt Petersburg înființează pe teritoriul nou-anexat Eparhia Chișinăului și Hotinului (ИЦЗПИ 1830, 613-619), divizând, în așa fel, Principatul Moldova nu doar din punct de vedere politic, dar și sub raport religios.

Pentru a-și păstra dominația în Basarabia, țarismul a folosit metodele și practicile deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare și de purificare a teritoriului, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus:

- schimbarea structurii demografice⁷ prin colonizarea pământurilor cu neamuri străine – ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, greci, armeni, evrei, elvețieni, polonezi etc.;
- asimilarea – politică ce urmărește contopirea unor comunități etnice, diferite prin origine etnică, limbă, religie etc., în masa populației majoritare, prin măsuri de impunere și de integrare în structurile instituționale ale societății, fiind astfel expresia unei politici de deznaționalizare;
- deznaționalizarea – rusificare prin învățământ, administrație de stat, politică a populației dispersate;
- înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului și pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe alt sistem de valori decât cel românesc etc. (Tomuleț 2003, 157-158);
- anularea autonomiei (limitate și provizorii) Basarabiei (1828), a legilor și a obiceiului pământului;

- transformarea Basarabiei într-o gubernie rusă (1873), introducerea legislației ruse și a limbii ruse în administrație, școală și biserică;
- anularea drepturilor și libertăților naționale și interzicerea utilizării limbii române și a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieții sociale, politice și spirituale;
- denaturarea (schimonosirea) numelor de familie, a denumirilor de localități, de străzi, prin lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale și impunere a valorilor spirituale ruse (Dicționar 2005, 245).

La începutul secolului al XIX-lea, Rusia pentru prima oară în istoria cuceririlor teritoriale pe direcția sud-vestică anexează o regiune, ce nu-i aparținea și la care nu avea nici un drept, cu o populație nerusă. Pentru a justifica acest act ilegal, abuziv și criminal, istoriografia rusă pe parcursul secolelor a expus diferite „concepții” și „teorii”. Aceste „concepții” și „teorii” expuse de istoriografia rusă, preluate ulterior și de istoriografia sovietică moldovenească, privind intenția nobilă de „eliberare a populației ortodoxe de sub odiosul jug otoman”, sunt false și vulnerabile și nu rezistă nici unei critici în cazul românilor basarabeni, întrucât acestora nu le-a fost acordată libertatea promisă iar populația s-a pomenit sub o altă dominație politică, exercitată de o putere de aceeași credință creștin-ortodoxă. Pentru justificarea acestui rapt teritorial, istoriografia rusă și cea sovietică au căutat să prezinte argumente cât de cât plauzibile care, pe parcurs, s-au dovedit a fi niște falsuri crase. Din multitudinea de „concepte” și „teorii”, inventate de istoricii ruși, cel mai „exotic” pare a fi cel expus de istoricul P. Batiuşkov, care afirma: „... Moldova de la Est de Prut, teritoriu care altă dată a fost unul rusesc, ulterior, încorporat de către Valahia și Moldova și cucerită de la acestea de către turci, în cele din urmă, a revenit iarăși Rusiei și, chiar dacă a conservat puțină populație rusească, dar, în schimb, în timpul numeroaselor războaie pentru aceste teritorii, ele au fost, la modul direct, stropite cu sângele celor mai buni fii ai Rusiei și, în felul acesta, acestea sunt pregătite pentru încetățenirea rusească și pentru instruirea rusească” (Батиушков 1892, 134). Cercetările pe care le vom efectua în acest studiu vor demonstra această falsitate. În realitate, rușii nu sunt atestați în Basarabia decât episodic nici chiar de către primul recensământ al populației din anul 1817 (chiar și în ținutul Hotin, care a fost afectat cel mai mult de acest flagel).

⁷ Prin noțiunea de **demografie** subînțelegem studiul sistematic al populației, efectuat de instituțiile imperiale sau regionale, în anumite intervale de timp, cu anumite scopuri, în special cele fiscale.

Dezmembrarea Principatului Moldovei prin amputarea ținuturilor sale de la est de Prut a constituit o mare pierdere. Drept rezultat al anexării teritoriilor dintre Prut și Nistru s-a diminuat în mod esențial potențialul economic al Principatului, întrucât teritoriile anexate alcătuiau grâнарul țării. În această ordine de idei, în textul unei anaforale publicată de Teodor Codresco, întocmai de pe copia autentică, aflată într-un registru vechi, de pe timpul domniei lui Scarlat Callimachi Vodă, se menționa că „...Iar întru acest chip, toată partea aceea socotindu-să până în Prut, poate fi mai mult decât jumătate de țară, într-un cuvânt tot câmpul și inima țării. Vorbind însă numai pentru cele ce s-au deslipit din trupul Moldaviei, să se știe, că întâiu pentru zahere⁸, când se da din pământul acesta, una sută mii stambol-chile⁹ grâu arnăut, și una sută mii stambol-chile grâu cărnău, pentru tertipaturile Constantinopolului, se scotea din ținuturile cele deslipite acum până în Prut, 120.000 – stambol-chile, și numai 80.000 din ținuturile acele care au mai rămas în stăpânirea întrupărei de astăzi a Moldovii. Fiindcă n-au remas alte ținuturi cu plugari, decât numai ținutul Galațului, care este Covurluiu, și al doile Fălciu, iar apoi o parte din ținuturile Tecuciului, Tutova și Putna, câte un ocol sau câteva sate. Drept aceea, la o înbelșugare de abie se poate scoate, din aceste două-trei ținuturi mici, un unchiu de zahere, grâu cărnău și arnăut; iar întru neînbelșugare, este îndoială de se vor pute îndestula și însuși orașul Iașii și celelalte. Pentru că și câmpul, și plugarii s-au deslipit, și partea remasă, care este Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Vaslui, Cârlișgătura, Botoșanii, Hârlăul, Dorohoi și Herța, bez cele ce s-au zis mai sus, aceste ținuturi de mult abia pentru hrana lor sămăna popușoi, sau altfelu de pâine proastă, iar nu grâu și orz, care este pentru îndestularea cabanului împărătesc” (Uricariul 1857, 346-347).

⁸ **Zaherea** – ansamblul mijloacelor de aprovizionare necesare unei oștiri otomane în campanie. Pentru campaniile turcilor în vestul și estul Europei, *zaherea* era îndeobște furnizată de Țările Române și consta în cereale (mai ales orz și grâu), făină, unt și vite de tăiere (cu excepția porcilor, a căror carne era proscrisă de Coran). Derivând din obligațiile militare și economice asumate de Țările Române în cadrul suzeranității otomane, *zaherea* constituia sfera de aplicare a cvasimonopolului otoman în domeniul economic, întrucât produsele alimentare și cheresteaua acestor țări trebuiau livrate, la prețuri fixe și inferioare celor reale, administrației, armatelor otomane sau garnizoanelor cetăților din serhaturi (Instituții 1988, 517).

⁹ **Stambol** – monedă de aur (galben, ducat), emisă la Istanbul, care a circulat în toate trei provincii românești, din secolul al XVIII-lea până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu o valoare relativ stabilă de 8 lei (piaștri) (Instituții 1988, 452).

Nici Basarabia anexată n-a prosperat sub aspect economic pe durata celor 106 ani de ocupație imperială rusă, ea rămânând una din cele mai sărace regiuni (gubernii) din imperiu, cu o infrastructură economică inferioară față de guberniile limitrofe. Cea mai gravă consecință a actului de la 1812 a constituit-o, însă, înstrăinarea, pentru o perioadă îndelungată, a românilor basarabeni de restul neamului românesc, cu toate consecințele dezastruoase, cea mai dureroasă fiind conservarea unei stări constante de subdezvoltare a populației majoritare, ca urmare a lipsei desăvârșite a instruirii în limba maternă (Varta 2012).

Memorialistul și cronicarul Manolachi Drăghici (1801-1886), în lucrarea dedicată Istoriei Moldovei pe timp de 500 de ani, redă destul de sugestiv și veridic momentul dramatic al rășluirii vechiului teritoriu românesc: „Ceasurile acelea – scrie autorul – au fost de plângeri, un timp neuitat pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinsese toată marginea Prutului de la un capăt la altul, mergând și revenind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luare de ziuă bună de la părinți, de la frați și de la rudeni, cu care crescuse și viețuise dimpreună până în vremea aceea când se despărțeau unii de alții pentru totdeauna” (Drăghici 1857, 94).

Recensământul populației – sursă importantă în studierea dinamicii populației

Sub noțiunea de **recensământ al populației**, care s-au desfășurat în secolele XVIII-XIX în arealul românesc (Țările Române și Basarabia) și Rusia, subînțelegem: operațiunea care se produce, de regulă, la inițiativa instituțiilor de stat imperiale sau regionale, în anumite intervale de timp (nu totdeauna regulate), în scopul numărării oficiale a populației¹⁰ pe teritoriul țării și în cele mai mici subdiviziuni teritoriale ale sale, incluzând un șir de caracteristici de ordin demografic, social, etnic și confesional, selectând informații referitoare la stocul de locuințe și populație, componența ei socială, națională și confesională, numărul de animale, numărul caselor de locuit și a întreprinderilor comercial-industriale, hanurilor, prăvăliilor etc., suprafața terenurilor cultivate, fânașurilor etc. Această operațiune are obiectivul principal de

¹⁰ Evaluarea sistematică a populației a devenit atât de importantă, încât în secolele XVII-XVIII s-a constituit o știință de sine stătătoare, consacrată, din 1855, sub denumirea de **demografie** (Grosu 2006, 225).

a obține informații cât mai veridice referitoare la două dimensiuni majore – *populație și condiții de locuit* – în cadrul aceluiași proces de diseminare, în scopul impunerii fiscale a populației, stabilind în asemenea condiții două criterii – *numărul de familii sau numărul de persoane de sex masculin*.

Recensământul, de regulă, include procesul de colectare, agregare, prelucrare, evaluare, diseminare și analiză a informațiilor culese de pe teren în timpul desfășurării lui. Adunarea unor date detaliate referitoare la mărimea, distribuția și compoziția populației este necesară pentru planificarea și implementarea politicilor economice, sociale și fiscale de dezvoltare, pentru activități administrative sau de cercetare științifică. Prin urmare, prin noțiunea de recensământ subînțelegem inventarierea periodică a populației efectuată în cadrul unui anumit teritoriu.

Desfășurarea recensămintelor urmăresc următoarele obiective:

- *prioritar* – de a obține informații ample, de calitate și veridice cu privire la numărul și distribuția teritorială a populației, a structurii demografice, etnice și socio-economice, date referitoare la gospodăriile populației și potențialul lor economic, precum și la fondul locativ și condițiile de locuit ale populației.
- *complementar* – baza de fundamentare a unei analize adecvate a dinamicii diferitelor fenomene demografice și socio-economice, obiectiv strâns legat atât de gradul ridicat al comparabilității datelor pe plan național și internațional, cât și de cel al comparabilității cu datele obținute în timpul efectuării recensămintelor anterioare.

Scopul fundamental – de a oferi informații esențiale și de calitate pentru politicile guvernamentale în domeniile economic, social și fiscal, inclusiv pentru dezvoltarea umană.

În plus, perfectarea recensămintelor este orientată tot mai mult spre cunoașterea, descrierea și analiza evoluției familiilor și a gospodăriilor, ca formă esențială a modului de conviețuire umană, servind, în același timp, drept suport informațional statistic esențial pentru construirea politicilor de dezvoltare economică și socială a țării.

Recensămintele ne răspund la multiple întrebări, cum ar fi:

- numărul și compoziția familiilor supuse recensământului;

- fenomenul vârstei și cel de îmbătrânire a populației;
- creșterea gospodăriilor de persoane singure sau a familiilor monoparentale;
- evaluarea numărului și structurii generațiilor care conviețuiesc în cadrul familiei;
- structura familiilor după numărul de copii și cel al copiilor întreținuți, inclusiv al vârstei;
- componența familiilor după relațiile de rudenie sau parentale (în special în recensămintele fiscale);
- statutul femeilor în cadrul familiei (evidențiat elocvent în recensămintele fiscale din Basarabia din anii 1835, 1850 și 1858);
- fenomenul migrației – mișcare de mutare în masă a populației în alte zone geografice, în special al migrației temporare, la muncă în interiorul țării sau în străinătate și altele.

Sociologul român Nicolae Grosu constată că populația, ca totalitate a locuitorilor de pe teritoriul unei țări, exprimă prin sine proporțiile existenței umane, iar prin raportare la resurse, exprimă posibilitatea de a exista. În acest fel se impune ca necesară cunoașterea: **1. stării populației**, ca situație numerică la un moment dat și **2. densității populației**, ca repartiție după o anumită caracteristică – vârstă, sex, stare civilă etc. (Grosu 2006, 225).

Starea, densitatea și structura populației depinde în mod direct de numărul de nașteri și, respectiv, de numărul de decese, care certifică de fapt *rata natalității* și *rata mortalității* – ca număr de nașteri și, respectiv, de decese raportate la 1000 de locuitori. Această modalitate de evidență a populației constituie *indicatorul fundamental* în studierea populației.

Pe parcurs, grație tendințelor de modernizare, raționalizare și europenizare unele popoare creându-și prin efort propriu, dar lent și constant, condiții de civilizație (alimentație, igienă, confort, asistență medicală etc.) rata deceselor a scăzut lent și, modelându-se în acest proces inclusiv din punct de vedere cultural, a scăzut respectiv și rata natalității, astfel încât dinamica populației a rămas relativ echilibrată. Altele, beneficiind de condiții de civilizație mai rapide, generate de mai mulți factori, în special interni, rata deceselor a scăzut, dar nemodelate din punct de vedere cultural, rata natalității s-a menținut, astfel încât populația a crescut, iar structura acesteia s-a perturbat grav.

Demografii americani Waren Thompson și Frank Notestein consideră că omenirea se află din punct de vedere demografic într-o tranziție ce: **1.** pornește de la *stadiul clasic*, caracterizat de rata mare a deceselor, rata mare a natalității și deci, populație relativ **constantă**; **2.** parcurge *stadiul modern*, caracterizat de rata mică a deceselor, rata mare a natalității și deci populație **în creștere** și **3.** fundamentează *stadiul contemporan*, caracterizat de rata mică a deceselor, rata mică a natalității și deci populație relativ **constantă**¹¹.

Prin urmare, cele relatate supra, invocă o concluzie logică a demografilor americani: *scăderea ratei deceselor* corespunde nivelului de civilizație la care ajunge omenirea, în timp ce *scăderea ratei natalității* corespunde nivelului cultural, la care a ajuns fiecare popor în parte. De aici o altă concluzie: că echilibrarea dinamicii populației prin scăderea ratei natalității depinde, în mare măsură, de ridicarea culturală al statutului social al indivizilor pe baza creșterii nivelului de urbanizare, pregătire, confort și dezvoltare (Grosu 2006, 227).

Dar dinamica populației este influențată și de alți factori. Sociologul Nicolae Grosu constată că dinamica populației deseori este afectată de migrațiune, ca mișcare a unei părți a acesteia, „impuse” de condiții exterioare nefavorabile să-și părăsească localitatea (țara) sau „atrasă” de condiții exterioare favorabile să se stabilească în altă localitate (țară), cum ar fi, spre exemplu, politica promovată de administrația imperială rusă, de colonizare a teritoriilor nou-anexate cu neamuri străine. Migrația dintr-o localitate (țară) constituind *emigrația*, iar migrația dintr-o localitate (țară) constituind *imigrația*, este evident că prin emigrație (mișcare de mutare a populației dintr-o anumită zonă geografică în alta) se riscă depopularea localității (țării) de „origine”, iar prin imigrație suprapopularea localității (țării) de „destinație” și că atât prin emigrație, cât și prin imigrație se riscă dezechilibrarea structurii de sex, de vârstă și profesională a ambelor categorii de comunități, cu consecințe demografice pe termen lung, dar și cu consecințe sociale imediate. Cunosându-se, statistic, natalitatea (**N**), mortalitatea (**M**), imigrația (**I**) și emigrația (**E**), se poate determina rata creșterii populației (**RCP**), printr-o ecuație de tipul: $N - M + I - E = RCP$ (Grosu 2006, 230).

Cunoașterea ratei creșterii populației din Basarabia de către instituțiile imperiale, în diferite

perioade de timp, face posibilă proiecția pentru moment a evoluției populației, ca estimare a dimensiunii viitoare a acesteia, pe baza căreia se pot întocmi strategii politico-sociale, economico-financiare/fiscale și, în anumită măsură, pentru perioada estimată, educațional-sanitare. În plus, mai este știut faptul că manifestând un interes sporit și constant în sud-estul Europei, administrația imperială era interesată de cunoașterea potențialului economic și uman al teritoriilor limitrofe sau al țărilor care erau în vizorul statului, pe unde urma să treacă și să se hrănească armata rusă de ocupație.

Datele statistice privind numărul locuitorilor Basarabiei compartimentați pe sate, orașe și târguri, sexe, vârstă, etnie, confesiuni religioase, activități lucrative etc. au prezentat dintotdeauna un mare interes pentru instituțiile statului, din anumite motive, cel fiscal fiind unul predominant.

Nu vom pune în discuție numărul populației la momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, problemă ce în fond a fost rezolvată de cercetătorul Dinu Poștarencu (Poștarencu 2006, 133-149). Interesul nostru vizează, de fapt, mazilii și ruptașii (și alte categorii sociale) în statistica recensământului populației din 1817.

Statistica ce vizează numărul populației din Basarabia în primii ani după anexare nu totdeauna ne dă un răspuns clar și exhaustiv la această întrebare. Datele statistice publicate de diferiți cercetători sau cele depistate în diferite fonduri ale Arhivei Naționale a Republicii Moldova, Arhivei de Stat din regiunea Odesa, Arhivei Istorice de Stat din Rusia (Sankt Petersburg) și Arhivei Istorice Militare de Stat din Rusia (Moscova) pentru primii ani de după anexare nu conțin date detaliate privind stratificarea socială a populației Basarabiei, mazilii și ruptașii nefiind evidențiați separat în aceste statistici.

În schimb, datele statistice pentru epocile mai vechi ale istoriei au avut dintotdeauna o însemnătate deosebită pentru studierea trecutului, în special când ne referim la teritoriile care au fost anexate în mod ilegal și abuziv de marile imperii¹². O importanță aparte au aceste date statistice, în special atunci când ele se referă la numărul populației. Ele ne permit să stabilim ce schimbări au avut loc pe parcursul timpului și cum s-a răsfrânt regimul de dominație străin asupra componenței etnice și dinamicii numerice a populației, cum a derulat procesul de colonizare și de deznaționaliz-

¹¹ Citat după: Grosu 2006, 227.

¹² A se vedea, spre exemplu: Donat, Papacostea 2015, passim.

zare a regiunii, ce schimbări au intervenit în cadrul mentalului colectiv al populației băștinașe, care au fost metodele de rezistență și revoltă a acestora și cum s-a comportat regimul de dominație în aceste situații etc.

Pentru a pătrunde în esența lucrurilor care au avut loc în Basarabia la 1817, la început să vedem ce prezenta provincia, în primii ani după anexare la Imperiul Rus, din punct de vedere statistic. Conform informației lui Alexei Nacco, bazată pe datele statistice depistate de P.P. Svinin, populația Basarabiei era alcătuită din moldoveni, ruși, greci, bulgari, armeni, germani, sârbi, evrei și țigani. Toate aceste neamuri, în număr de 73704 familii, se împărțeau în următoarele stări sociale: clerul, boierii sau arhonții¹³, mazilii, ruptașii, răzeșii, țăranii sau birnicii, coloniștii și robii (țigani). Clerul se împărțea, la rândul său, în clerul alb, clerul negru (monahal) și de altă credință. Clerul alb, dispunea de 935 biserici, era alcătuit din 34 de protoierei, 1524 de preoți, 206 de diaconi, 878 de paracliseri și 666 de ponomari. Ei se întrețineau de pe seama efectuării diferitor servicii divine în biserici și instituțiile gospodărești. Moșiile și veniturile Mitropoliei erau alcătuite din câteva ocini ce aparțineau mănăstirii Căpriana, care erau date casei eparhiale, cât și din satele Purcari și Răscăeți și cele șapte desetine de viță-de-vie turcești din plantațiile din apropierea Akkermanului. În plus, Mitropolia mai avea venit de la încasarea taxei la care erau supuși slujitorii cultului, numită „închinăciune” (поклон) – câte 7 arhieresti și 4 lei pentru școli. Pentru serviciile Casei Mitropolitane au fost stabiliți 80 de scutelnici cu breslași și slugile lor, iar pentru episcopul vicar – 40 de scutelnici. Clerul monahal dispunea de 11 mănăstiri (10 schituri de bărbați și un schit de femei), număra 389 persoane de sex masculin și 263 de sex feminin. Din numărul altor confesiuni religioase evidențiem confesiunea armenescă, care avea cinci biserici, arhiepiscopul lor și câțiva preoți. Pentru întreținerea eparhiei armenesti au fost acordate din partea statului 2000 de desetine de pământ în apropiere de Akkerman. Evreii erau administrați de cahal, aveau rabini și în majoritatea locurilor de trai aveau sinagogi și școli. Coloniștii germani aveau *pastori* – pentru luterani și preoți catolici – pentru catolici. Diferite secte, cum ar fi: *piliponii* (lipovenii), *scoptii* etc. aveau câteva schituri, capele și monahi și locuiau compact în câteva localități (Hakko 1879, 38-38 verso).

¹³ *Arhon* – titlu de politețe dat în trecut boierilor.

Boierii, la acel moment, n-au fost recunoscuți în rang nobiliar, dar se deosebeau de alte stări sociale prin dreptul de a avea scutelnici, breslași și slugi, de a face rachiu în gospodăriile lor, de a comercializa vin și rachiu, de a avea abatoare – fără a fi supuși taxelor. Pentru acest drept boierii erau obligați să permită de a lua fân din vilele lor pentru necesitățile haznalei (Hakko 1879, 38 verso-39).

Mazilii erau considerați urmașii funcționarilor moldoveni, adică ai boierilor, dar care nu erau în funcții, din care considerent erau comparați în drepturi cu șleahța poloneză. *Ruptașii* sau urmașii clerului plăteau „dajdia”, în rând cu mazilii, și erau scutiți de prestațiile locale. *Ruptele* erau alcătuite din industriașii și meșteșugarii străini, plăteau o taxă specială echivalentă stării fiscale din care făceau parte, în baza privilegiilor pe care le aveau fixate în actele oficiale de conferire a privilegiilor; în rest erau echivalați cu negustorii și mica burghezie (Hakko 1879, 39).

Răzeșii beneficiau de drepturile odnodvorților ruși. *Țăranii* sau agricultorii liberi, locuiau pe pământurile statului și pe cele moșierești și erau impuși următoarelor prestații: plăteau *birul* sau impozitul pe suflet, bani pentru întreținerea poștei, impozitul pentru dreptul de a avea oi, albine și a face vin; în plus, trebuiau să construiască grajduri pentru întreținerea cailor de poștă, pregăteau pentru acești cai fân pentru iarnă, transportau lemne pentru întreținerea carantinelor, instituțiilor publice și funcționarilor, construiau încăperi pentru carantine și cordoanele sanitare, transportau muniții, asigurau la Prut paza sanitară și îndeplineau încartiruirea. *Călărașii* alcătuiu paza militară de frontieră și se aflau în subordinea ispravnicilor pentru îndeplinirea diferitor dispoziții în limitele ținutului. Ei se schimbau în fiecare săptămână și pentru serviciu de călărași erau scutiți de toate impozitele, în afară de încartiruire, primeau pentru serviciu un salariu anual între 250 și 300 de lei. Numărul călărașilor era diferit în fiecare ținut: Orhei – 1094, Iași – 228, Soroca – 598, Hotin – 150, Bender – 258, Hotărniceni – 180, Codru – 114, Tomarova – 160 și Greceni – 120 de călărași. Ispravnicii aveau mari foloase de pe seama călărașilor (Hakko 1879, 39-39 verso).

Scutelnici erau numite persoanele alese de boieri din rândurile țăranilor în fond pentru lucrul casnic, în baza privilegiilor acordate boierilor prevăzute de Regulamentul alcătuit de Constantin Mavrocordat, în schimbul eliberării țăranilor

de starea de dependență. Folosindu-se de acest drept, boierii alegeau cele mai bogate gospodării, pe care de cele mai multe ori le scuteau de dijmă, în schimbul unei sume de bani. În Basarabia erau până la 10000 de scutelnici, inclusiv 4000 erau în serviciul boierilor moldoveni și 6000 – în serviciul celor ruși (Hakko 1879, 39 verso).

Destul de semnificativă este informația cu referire la ținuturi. Alexei Nacco constată că la momentul instituirii, în iulie 1816, a Comitetului Provizoriu al Basarabiei, în ținutul Hotin erau opt ocoale, 171 de localități, 17052 de familii sau 82516 persoane de ambele sexe, 537 preoți, nouă funcționari ruși, 46 de boieri moldoveni, 40 negustori, 150 călărași, 16 rușii, 7965 evrei și 71628 țărani, inclusiv supuși austrieci: armeni și evrei, care dețineau în concesiune moșii și se ocupau cu diferite meșteșuguri (Hakko 1879, 42 verso). În Hotin, conform aceluiași date, erau înregistrate 525 de case, 166 de prăvălii, cumpărate de la turci, trei fabrici și o populație de 1500 de persoane (Hakko 1879, 42). Este semnificativ faptul că, în baza datelor privind instituirea administrației de plasă în sate ce aparțineau statului, din 23 octombrie 1826, în ținut erau doar nouă ocini (moșii) care aparțineau statului, dintre care doar două aparțineau completamente statului, iar celelalte erau administrate (pe jumătate) împreună cu persoane particulare, inclusiv cinci au fost date în arendă diferitor funcționari, iar patru – date în folosință în schimbul dijmei (*в оброчное содержание*), în baza dispoziției administrației, având la bază dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei din 28 februarie 1825¹⁴.

Alexei Nacco scrie că ținutul era administrat de doi pârcălabi (unul rus și altul moldovean), care aveau reședința în târgul Briceni. Pe lângă pârcălabi erau doi revizori ce se ocupau cu diferite cercetări și 4 supraveghetori din boieri moldoveni pentru supravegherea pazei de frontieră. Potrivit statelor de funcții din 1816, ispravnicul primea un salariu lunar de 200 de lei, trezorierii și secretarii – câte 100 de lei, iar ceilalți funcționari erau întreținuți din contul taxei numite „împlineală” (Hakko 1879, 43 verso, 254-254 verso)¹⁵. A. Nacco nu indică mărimea taxei.

¹⁴ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 765, f. 18.

¹⁵ **Împlineală** – taxă încasată în Principatul Moldova de vornicul de aprozi, pentru traducerea în viață a hotărârilor Divanului (Agachi 2008, 67). Din alte surse (un raport al Ispravniciei Bender către președintele Comitetului Provizoriu al Basarabiei, guvernatorul de Ekaterinoslav I.H. Kalagheorghe din 8 august 1816) aflăm că taxa numită „împlineală” (în izvor

Destul de semnificative, în acest sens, sunt și datele statistice publicate de cercetătorul Leon Boga, datate cu anul 1814, sau cum scrie autorul, doi ani după 1812, când Ministerul de Finanțe al Rusiei, cerea de la guvernatorul provinciei nou-anexate date statistice asupra Basarabiei (Boga 1922, 21).

Statistica cu privire la numărul așezărilor rurale și urbane, numărul caselor de locuit și numărul locuitorilor (familii) din Basarabia și compartimentarea lor convențională socială, prezentată de Leon Boga, prezintă un mare interes, deși este îndoielnic de a vorbi despre veridicitatea lor absolută. Autorul nu ne comunică despre modalitatea selectării și perfectării acestei statistici și ce este cel mai trist, este faptul că autorul nu face referire la sursa de unde au fost depistate aceste date. Statistica de la 1814 conține informații despre numărul clericilor și slujitorilor bisericești, date despre diverși locuitori (unde probabil au fost incluse categoriile sociale/fiscale privilegiate și nu numai), coloniști, industriași, meseriași și comercianți, restul locuitorilor (unde probabil a fost inclusă populația rurală și urbană a regiunii) și finalizează cu numărul total al populației. Compartimentarea respectivă este una pur convențională și arbitrară (în special compartimentele „diverși locuitori” și „restul locuitorilor”) și nu ne dă un răspuns exhaustiv cu referință la categoriile sociale existente în Basarabia la acel moment (Tabelul 1).

Datele sistematizate în *Tabelul 1* ne permit să constatăm că la 1814 în Basarabia erau șase orașe și 10 târguri, 904 sate și 95 de moșii cu puțini locuitori, în care erau înregistrate 74047 de familii, sau raportate la indicatorul cinci persoane în fiecare familie, 370225 persoane, inclusiv: 13262 (17,9%) familii în mediul urban, sau 66310 persoane și 60783 (82,1%) familii în mediul rural, sau 303915 persoane. În această perioadă de timp în Basarabia existau 36123 de case de locuit, inclusiv: 4967 (13,8%) – în mediul urban și 31156 (86,2%) – în mediul rural. Dar datele cu referire la casele de locuit sunt aproximative din considerentul că statistica nu dispune de date pentru ținutul Orhei și Soroca, care erau cele mai mari ținuturi după teritoriul și ca densitate a populației, și nici pentru ținuturile Greceni și Codru.

„plineală”) constituia a zecea parte din orice sumă de bani judecată în litigiile civile, încasată în folosul ispravnicilor. Bani erau încasați de ispravnicie și se păstrau la sameș. Dar, în Ispravnicia Bender sumele încasate de la această taxă erau atât de mici, încât nu ajungeau nici pentru procurarea rechizitelor de birou (ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 42-42 verso).

Tabelul 1

Numărul așezărilor rurale și urbane și numărul locuitorilor (familii) din Basarabia conform datelor statistice din 1814*

Orașe și ținuturi	Numărul localităților			Case	Numărul locuitorilor (familii)						
	Orașe și târguri	Sate	Moșii cu puțini locuitori		Clerici și slujitori bisericești	Diverși locuitori	Coloniști	Industriași, meseriași și comercianți	Restul locuitorilor	Numărul total	Raportul, în %
Orașe											
Chișinău	1	-	-	1870	118	214	13	1227	2244	4716	35,6
Bender	1	-	-	551	7	-	-	1177	-	1184	8,9
Chilia	1	-	-	570	8	-	-	206	1053	1267	9,6
Akkerman	1	-	-	572	31	-	353	49	1232	1665	12,6
Ismail/Tucikov	1	-	-	861	27	35	1259	137	1062	2520	19,0
Hotin	1	-	-	543	13	-	-	50	1847	1910	14,4
În total	6	-	-	4967	204	249	1625	3746	7438	13262	17,9
Raportul, în %	100,0	-	-	13,8	1,5	1,9	12,3	28,2	56,1	100,0	-
Ținuturi											
Orhei	4	250	14	-	1001	1342	-	584	12459	15386	25,3
Bender	1	88	11	3623	151	33	181	165	3218	3748	6,2
Tomarova	1	34	-	1504	-	-	1487	-	834	2321	3,8
Greceni	-	41	-	-	-	-	645	-	1427	2072	3,4
Codru	1	24	-	-	55	147	105	56	1438	1801	3,0
Hotărniceni	-	21	-	3103	-	-	-	-	-	-	-
Iași	1	123	61	7414	312	508	-	272	6772	7864	12,3
Soroca	1	157	1	-	554	499	-	844	9243	11140	18,3
Hotin	1	166	8	15512	568	64	-	1088	14731	16451	27,1
În total	10	904	95	31156	2641	2593	2418	3009	50122	60783	82,1
Raportul, în %	1,0	89,6	9,4	86,2	4,3	4,3	4,0	5,0	82,5	100,0	-
Numărul total	16	904	95	36123	2845	2842	4043	6755	57560	74045	100,0
Raportul, în %	1,6	89,1	9,3	100,0	3,8	3,8	5,5	9,1	77,7	100,0	-

* Boga 1922, 22-25. A se vedea și Basarabia 1926, 67.

Prezintă interes repartizarea numărului de familii pe orașe și ținuturi: 13262 (17,9%) de familii erau concentrate în orașe, inclusiv 4716 (35,6%) – în orașul Chișinău, 1184 (8,9%) – Bender, 1267 (9,6%) – Chilia, 1665 (12,6%) – Akkerman, 2520 (19%) – Ismail și 1910 (14,4%) – în orașul Hotin; 60783 (82,1%) familii erau concentrate în cele 9 ținuturi, inclusiv: 15386 (25,3%) – în ținutul Orhei, 3748 (6,2%) – Bender, 2321 (3,8%) – Tomarova, 2072 (3,4%) – Greceni, 1801 (3%) – Codru, 7864 (12,3%) – Iași, 11140 (18,3%) – Soroca și 16451 (27,1%) – în ținutul Hotin. Dar nici aceste date nu sunt veridice din considerentul că lipsesc date pentru ținutul Hotărniceni, care înregistra la momentul perfectării statisticii 3103 case de locuit (pornind de la indicatorul cinci persoane în fiecare familie/locuință – 15515 persoane).

Aceste date ne vor permite să înțelegem mai bine datele statistice, cu referire la dinamica populației și compartimentarea ei socială, prezentă în recensământul populației din 1817.

Necesitatea perfectării de către instituțiile imperiale a unui recensământ al populației

Pentru a înțelege mai profund particularitățile de ordin demografic ce au avut loc în Basarabia în primii ani după anexare, în special a categoriilor sociale/fiscale privilegiate ale populației – mazelilor și ruțașilor, să facem o caracteristică succintă a recensământului populației Basarabiei din 1817, oprindu-ne mai detaliat la situația demografică din ținutul Hotin, care a fost cel mai afectat de procesele de rusificare și de deznaționalizare promovate intens și consecvent de administrația

imperială rusă în primele decenii după anexare (neluând în considerare ținuturile de sud ale Basarabiei, populate de coloniști transdanubieni, germani etc.). L.T. Boga scria în această privință: „Odată cu transformarea Hotinului în „raia” turcească, la începutul veacului al XVIII-lea, a urmat o emigrare în Moldova liberă a elementului românesc mai înstărit, provocând prin aceasta o lipsă mare de brațe muncitoare, față de abundența pământului devenit acum liber. În această epocă a stăpânirii turcești din raiaua Hotinului, mai ales în timpul războaielor cu Rușii, încep să se așeze mai compact mase de Ruteni veniți de la nord prin Bucovina, sau trecând Nistru pe la Răsărit. Dar odată cu această stăpânire a Rutenilor, în decursul acestui veac de stăpânire turcească, s-au așezat și elemente însemnate de Români, întărind astfel pe cel care nu-și părăsise vechile așezări” (Boga 1922, 5). Prin venirea acestui element se va întări parțial sentimentul protestatar, deoarece cum constată cercetătorul Alexandru Duțu, „cei revoltați se simt solidari cu trecutul și cu principiile apărute de-a lungul secolelor, dar se simt solidari datorită legăturilor firești care îi leagă în familie, în sate, în „țara” în care trăiesc și în care se simt stăpâni pentru că sunt primii veniți”¹⁶.

O asemenea caracteristică ne va da posibilitate să facem o comparație cu procesele care au avut loc ulterior și să stabilim acele schimbări de ordin demografic care s-au produs pe parcursul anilor în Basarabia.

Date cu referire la recensământul populației din 1817 se conțin în colecția de documente întocmită și editată de Comisia științifică arhivistică din Basarabia, instituită în acest scop încă la sfârșitul secolului al XIX-lea, sub îngrijirea lui I.N. Halippa (Халиппа 1907, 8-229). Efectuat în legătură cu depunerea jurământului de credință împăratului Alexandru I și pregătirea adoptării Regulamentului organizării administrative a Basarabiei, din 29 aprilie 1818, recensământul, în pofida faptului că în multe privințe nu este perfect, constituie un izvor important pentru studierea evoluției dinamice numerice și a componenței etnice și sociale a populației (cel puțin pentru ținuturile Hotin, Soroca, Iași și Orhei). În afară de numărul populației, recensământul mai conține și informații valoroase despre dezvoltarea agriculturii, creșterea animalelor, dezvoltarea meșteșugăritului și comerțului, despre gospodăria moșierească și țărănească etc.

¹⁶ Citat după: Mihail 2010, 83.

Chiar de la început trebuie să constatăm faptul că la momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, instituțiile imperiale nu dispuneau de informații concrete și veridice cu privire la numărul populației provinciei nou-anexate. Lipsa datelor statistice pentru întreaga provincie constituia și o problemă pentru administrația regională, instalată de curând la Chișinău, care din diverse interese/motive avea nevoie de asemenea date și informații în permanență despre aceasta autoritățile imperiale. Spre exemplu, prin intermediul expozeului din 19 mai 1813, guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturdza, îi comunica împăratului Rusiei Alexandru I că nu dispune de date reale cu privire la numărul total al populației din provincie și că numărul locuitorilor este cunoscut doar din tabelul primit de la Divanul Moldovei și din Regulamentul privind constituirea administrației provizorii în Basarabia din 2 august 1812, în timp ce „efectuarea unui recensământ al populației este dificilă, întrucât organizarea lui, imediat după încorporarea în imperiu, putea să sperie locuitorii, bănuind că după aceasta se va introduce recrutarea și atunci ei aveau să fugă în toate părțile”¹⁷. În plus, mai exista și temerea că locuitorii ar putea crede că efectuarea recensământului s-ar produce cu scopul impunerii fiscale, de care până în 1817¹⁸ erau scutiți. Mai mult ca atât. Nici în anul 1815 nu a fost posibilă realizarea unui recensământ al populației când, prin manifestul imperial din 20 iunie, s-a anunțat despre efectuarea unui

¹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 65, f. 56.

¹⁸ Conform Regulamentului privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei, din 23 iunie 1812, populația Basarabiei era scutită, pe o perioadă de 3 ani, de orice capitație și de impozitul funciar plătit statului. La sfârșitul anului 1815, după expirarea termenului înlesnirilor de 3 ani acordate populației (ANRM, f. 3, inv. 1, d. 341, f. 1), acesta fiind luat în calcul de la data anexării Basarabiei la Rusia (cum indică izvorul – 2 octombrie 1812), la ședința comună a Departamentului II al Guvernului Regional și a altor membri invitați, a fost creat un *Comitet Special Birnic* pentru stabilirea pe teritoriul Basarabiei a dărilor de stat. (La bază stabilirii dărilor era pus numărul vitelor aflate în gospodăria țaranului, iar îndeplinirea dărilor stabilită de guvern după acest principiu era pusă pe seama locuitorilor / AISR, F. 1308, inv. 1, d. 8, f. 91). Izvorul informează că activitatea Comitetului, precum și dispozițiile Guvernului Regional referitoare la stabilirea capitației și a altor impozite, au rămas necunoscute și că, deoarece „... în Arhiva Regională nu există nici lucrările de secretariat ale Comitetului Birnic, nici chiar informații ce ar indica unde ele (aceste documente – V.T.) au nimerit, putem doar presupune că acestea se află în Consiliul Suprem al Basarabiei”. Din informațiile Administrației Financiare constatăm că privilegiile ce au fost acordate până la 2 octombrie 1815 au fost prelungite până la 1 iulie 1817 (ANRM, F. 3, inv.1, d. 341, f. 1-1 verso).

nou recensământ fiscal (al VII-a)¹⁹ al locuitorilor din Imperiul Rus, din simplul considerent că Basarabia, similar Finlandei, Georgiei și regiunii Białystok²⁰ nu au fost incluse în lista guberniilor unde urma să se efectueze un asemenea recensământ (Кишинёвские 1895, 563). Această stare de lucruri o constată la sfârșitul anului 1815 și Pavel Svinin, funcționar de clasa a VIII-a al Ministerului de Externe, trimis special în Basarabia pentru examinarea și descrierea acestei provincii²¹ și cunoscut destul de bine cu situația demografică din provincia nou-anexată (Свиньин 1867, 210).

Efectuarea unui recensământ al populației a fost posibilă abia în 1816-1817, când în Basarabia au fost întreprinse măsuri concrete în vederea instituirii administrației provizorii, create primele instituții administrative și polițienești, operate anumite schimbări în sistemul administrativ-teritorial și cel sanitaro-vamal. În plus, populația s-a obișnuit parțial cu noul regim de dominație, s-a micșorat parțial exodul populației din provincie în Moldova de peste Prut, iar administrația imperială a adunat primele informații despre noua provincie anexată.

Pe parcursul anilor, Recensământul populației din 1817 a atras atenția mai multor cercetători interesați nu doar de problemele de ordin demografic, dar și de destinele românilor basarabeni în componența Imperiului Rus.

Integral recensământul este publicat în rusește în 1907 de istoricul I.N. Halippa, secretar al Comisiei Științifice Guberniale a Arhivelor din Basarabia, autorul mai multor descrieri documentare referitoare la istoria Basarabiei sub dominație țaristă, care a lucrat începând cu primăvara anului 1899 și până în luna mai 1903 la manuscris, traducând listele recensământului în rusă, prelucrându-le și pregătindu-le pentru tipar (Халиппа 1907, 8-229). Ulterior, în 1920, recensământul este reprodus într-o formă mai laconică de Tudor Pamfile (doar pentru ținutul Hotin) (Pamfile 1920), în 1922 – de istoricul L.T. Boga (Boga 1926, 22-25), în

¹⁹ În anii 1719-1858 în Rusia au fost efectuate 10 recensăminte fiscale ale populației.

²⁰ **Białystok** (în poloneză *Białystok*, bielorusă *Беласток*, lituaniană *Balstogė*) – oraș localizat în partea de nord-est a Poloniei. Centru administrativ a voievodatului Podlaska. Conform Păcii de la Tilsit (1807) este cedat de Napoleon Bonaparte Imperiului Rus, fiind centru administrativ al regiunii Białystok, iar după suprimarea ei în 1842 – oraș județean din componența guberniei Grodno.

²¹ Despre decizia din 8 iulie 1815 a Departamentului de externe de a-l trimite pe P.P. Svinin cu misiuni speciale în Basarabia a se vedea mai detaliat: ANRM, F. 88, inv. 1, d. 5, f. 2-2 verso.

1929 – de profesorul de teologie și istoricul Constantin N. Tomescu (Tomescu 1928, 3-47) și în 1933 – sistematizat de T. Porucic (Porucic 1933, 28-39).

Pe parcursul secolului al XIX-lea, datele recensământului depistate de I.N. Halippa s-au păstrat în Arhiva Cărmuirii Guberniale, în secția de manuscrise a Consiliului Suprem al Basarabiei, fiind alcătuite din opt părți, pentru opt ținuturi (Халиппа 1907, 4).

Este de remarcat faptul că în afară de extractul recensământului a mai fost perfectat încă un document – listele persoanelor care au depus jurământul de credință împăratului rus. Constantin N. Tomescu scrie că „numele și poreclele” locuitorilor basarabeni, care au depus jurământ de credință în fața preoților, se găsesc scrise în tabele pe sate, ocoale și ținuturi (Tomescu 1928, 3). Cu regret, aceste documente n-au fost depistate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova.

Din dispoziția rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, din 25 iulie 2016, adresată Comitetului Provizoriu al Basarabiei cu referire la depunerea jurământului împăratului rus de către populație și alcătuirea recensământului putem constata că acest lucru a fost posibil doar după desemnarea în funcții a ispravnicilor și revizorilor de ținut. Pentru transpunerea în viață a acestei dispoziții, A.N. Bahmetev se adresează mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni și arhiepiscopului armenilor din Basarabia Grigor cu rugămintea de a da dispozițiile de rigoare pentru ca preoții parohiilor din provincie, în prezența ispravnicilor și revizorilor de ținut, să depună jurământul de credință monarhului rus și concomitent să perfecteze, pentru fiecare oraș, târg și sat registrul tuturor locuitorilor cu indicarea numărului de familii, numărului de persoane de sex masculin și de sex feminin și vârsta lor. Un exemplar al acestui registru urma să rămână în biserici, iar altul să fie prezentat Departamentului doi a Guvernului Regional al Basarabiei pentru sistematizarea datelor și stabilirea numărului total al populației din provincie. O asemenea dispoziție din partea Departamentului doi al Guvernului Regional au primit și ispravnicii și revizorii de ținut. Aceștia trebuiau să confirme prin semnături listele de depunere a jurământului atât pentru populația creștin-ortodoxă, cât și pentru celelalte confesiuni religioase, pentru a fi prezentate Departamentului doi al Guvernului Regional. Un exemplar al acestor liste ispravnicii și revizorii de ținut urmau să-și păstreze în ispravnicii pentru necesități personale (Халиппа 1907, 4-5).

La 31 iulie 1816 dispoziția lui A.N. Bahmetev a fost trimisă ispravnicilor și revizorilor de ținut: în ținutul Hotin – revizorului, maiorului Ivanko și ispravnicului, funcționarului de clasa a IX-a Iamandi; Bender – revizorului, căpitanului de stat major Ghembaci și ispravnicului Doni; în ținutul Codru – revizorului, căpitanului Volșcin și ispravnicului Costache Russu; în ținutul Greceni – revizorului, căpitanului de stat-major Makovski și ispravnicului Iordache Fiodorov; în ținutul Soroca – revizorului, funcționarului de clasa a IX-a Stepanov și ispravnicului Panaite Leonard; în ținutul Iași – revizorului Lugovoi și ispravnicului Vasilache, înlocuit ulterior de armașul Constantin Bodescu; în ținutul Orhei – revizorului, funcționarului de clasa a XII-a Popovski și ispravnicului Zamfirache Ralle; în ținutul Ismail – revizorului Pizani și ispravnicului Sala – primul înlocuit ulterior de ștab-rotmistrul Vatikioti, responsabil de jurământul coloniștilor bulgari, ajutat de funcționarul de clasa a XIV-a Stamati. Ispravnicului ținutului Codru Iordache Sala i-au fost numiți în calitate de ajutor boierii, funcționarii de clasa a IX-a Gheorghe Cazimir și Fotachi Peristeri (Халиппа 1907, 5). Prin urmare, în funcții responsabile pentru perfectarea recensământului au fost numiți revizorii de ținut, de regulă de etnie rusă, care după ispravnici erau a doua persoană în sistemul administrativ ținutal, numiți în funcție „din partea Coroanei” și subordonați ei.

La început se prevedea ca responsabilitatea pentru perfectarea recensământului să fie pusă completamente pe seama ispravnicilor și revizorilor de ținut, așa cum era stipulat în instrucțiunea lui A.N. Bahmetev. Ulterior, la inițiativa serdăriei de Orhei (în frunte cu serdarul Zamfirache Ralle și sameșul²² Isaia), din cauza complexității și greutateii lucrului, s-a decis de a-i atrage în această activitate și pe intelectualii din rândul boierimii ținutale, care, alcătuind grupuri de patru, cinci sau șase persoane, urmau să meargă prin sate și să se ocupe de perfectarea acestor liste.

În adresa din 8 august 1816 Serdăria de Orhei scria că pentru transpunerea în viață a dispoziției Comitetului ea s-a ciocnit de unele greutăți: **1.** Având în vedere considerentul că pentru perfectarea recensământului și depunerea jurământului de către populație era necesară prezența obligatorie a ispravnicului și revizorului de ținut, iar în ținutul Orhei sunt două târguri, orașul regional

Chișinău, 271 de sate și câteva mănăstiri, apoi perfectarea acestor liste necesita mai mult de un an, din simplul considerent că alcătuirea listelor în una-două-trei zile era imposibilă din cauza absenței unor locuitori, plecați din sate pentru a-și rezolva diverse probleme de ordin personal, iar înregistrarea lor și depunerea jurământului necesita timp și mai multe prezențe a funcționarilor dați în sat, până când aceștia vor fi găsiți. **2.** O problemă ce stătea în fața membrilor serdăriei era și cea legată de proprietățile funciare (*ocini*) și de litigiile ce apăreau destul de frecvent între locuitori pe această formă de proprietate, soluționarea cărora la fel necesita investigații și timp. **3.** Dificilă era și problema soluționării cerințelor detașamentelor militare ruse cantonate în ținut și întreținute de serdărie, respectiv și a conflictelor care apăreau frecvent între locuitori și militari. Respectiv și examinarea plângerilor ce surveneau din partea locuitorilor ce urmau a fi înaintate Guvernului Regional pentru a fi soluționate necesita timp. **4.** În plus, informații despre numărul și vârsta locuitorilor puteau fi selectate și de la parohiile locale, care în baza dispoziției Dicasteriei Eparhiale a Mitropoliei perfectau anual aceste registre și dispuneau de informații veridice despre numărul locuitorilor din Basarabia.

Zamfirache Ralle scria că, în baza dispoziției Dicasteriei Eparhiale, arhimandritul Chiril s-a obligat să furnizeze listele cu numărul călugărilor, prezentându-le funcționarilor împuterniciți cu soluționarea acestei chestiuni și să participe la depunerea jurământului de credință a populației față de împăratul rus, prezentându-se personal la fața locului (Халиппа 1907, 6-7). Propunerea Serdăriei de Orhei a fost susținută de Comitetul Provizoriu al Basarabiei.

Mazili și ruptași (și alte categorii sociale) în statistica recensământului populației din 1817

Recensământul populației s-a desfășurat pe parcursul anului 1817 concomitent cu depunerea jurământului de credință față de împăratul rus Alexandru I.

Extrasul recensământului conținea următoarele compartimente: **1.** denumirea ocoalelor și localităților; **2.** situația economică a satelor conform categoriei: **a)** stare bună, **b)** – stare mijlocie (satisfăcătoare), **c)** – stare neîndestulătoare (insuficientă); **3.** statistica tagmei bisericesti: preoți, văduvele lor, diaconi, văduvele lor, dieci, văduvele

²² *Sameș* (*samiș*) – funcționar din cadrul administrației ținutale însărcinat cu strângerea dărilor (ANRM, F. 4, inv. 2, d. 7, f. 4-6).

Tabelul 2

**Numărul așezărilor rurale și urbane din Basarabia conform
recensământului populației din 1817***

Ținuturile	Sate de		Slobozii	Luzi	Orașe și târguri	Câșle	Odăi	Schituri	Poște	Vechi seliști	Numărul total	Raportul, în %
	Țărani	Răzeși										
Hotin	151	16	1	-	6	6	-	-	-	41	221	18,7
Soroca	133	22	2	-	4	22	1	3	2	-	189	16,0
Iași	109	36	4	2	2	-	18	-	1	-	172	14,6
Orhei	164	106	21	6	8	4	-	10	7	-	326	27,7
Bender	56**	2***	3	1	3	37	12	-	-	9	123	10,4
Codru	39	3	-	-	1	13	-	-	-	-	56	4,7
Ismail	49	-	-	-	3	-	-	-	-	-	52	4,4
Greceni	38	-	-	-	-	2	-	-	-	-	40	3,4
Numărul total	739	185	31	9	27	84	31	13	10	50	1179	100,0
Raportul, în %	62,7	15,7	2,6	0,8	2,3	7,1	2,6	1,1	0,8	4,2	100,0	-

* Porucic, 1933, 419.

** Fără coloniști.

*** Mazili.

lor, dascăli, văduvele lor, paracliseri, văduvele lor; **4.** mazili, văduvele lor; **5.** ruptași, văduvele lor; **6.** statistică stărilor sociale inferioare: țărani (gospodarii sau „birnicii gospodari”), văduvele lor, bur-laci și argații, iertații sau scutelnicii (aici au fost trecuți și „slugile și vătavii, morarii, prisăcarii, lisnicii, păstorii și slugile din gospodăriile stăpânilor de moșii”); **7.** numărul totalul al gospodăriilor bărbătești; **8.** numărul totalul al gospodăriilor femeiești (văduvelor); **9.** informații suplimentare (dar care nu totdeauna au fost completate) – cui aparținea moșia satului (numele proprietarului moșiei), suprafața ei în fălci după cum era folosită – fânaț, loc de arat, imaș, apărătură²³ și în cele din urmă – acareturile²⁴ aducătoare de folos, mai găsim pe alocuri seliști²⁵ vechi, ulterior neexistente și uitate, cât și distanța între satele vecine în verste (Халиппа 1907, 7).

²³ **Apărătură** – localitate (pășune, pădure) oprită pentru accesul lumii (Porciuc 1930, 315).

²⁴ **Acaret** – construcție auxiliară care ține de o clădire, de o gospodărie moșierească sau țărănească (Mihail, Mihail 1993, 36, 38, 49, 154, 166, 168, 263, 281). Într-o scrisoare din 31 iulie 1843, adresată de Guvernul Regional guvernatorului militar al Basarabiei P.I. Fiodorov, se lămurește destul de explicit că noțiunea de acaret include toate construcțiile auxiliare, inclusiv toate serviciile din cadrul conacului moșieresc (Положение 1962, 339, 341, 352). Același termen poate fi raportat și la construcțiile auxiliare din cadrul gospodăriei țărănești.

²⁵ **Seliște** – loc unde a fost când un sat și, din diferite motive, s-a risipit, sau un loc vândut sau dăruit în vederea întemeierii unui sat, în cadrul politicii domnești de a valorifica solul pe cale demo-economică. Miron Costin folosește termenul în sensul de *sat risipit, părăsit de localnici*, care au fugit în urma năvălirilor (Instituții 1988, 433).

Pentru a înțelege mai bine schimbările de ordin demografic care s-au produs în Basarabia în primii ani după anexare, să analizăm, la început, care era numărul de așezări rurale și urbane, repartizate pe ținuturi în această perioadă de timp, folosind datele, deși inexacte, ale recensământului populației din 1817 (Tabelul 2).

Analiza numărului de așezări rurale și urbane din Basarabia, conform datelor recensământului din 1817, sistematizate în Tabelul 2, confirmă că în provincie existau 1179 de așezări rurale și urbane. Numărul cel mai mare de așezări îl formau satele țărănești și răzeșești – 924 (78,4%) de localități, inclusiv 739 (62,7%) de sate țărănești²⁶ și 185 (15,7%) – de sate răzeșești. Celelalte așezări constituiau un număr relativ mic: 84 (7,1%) – câșlele²⁷, 50 (4,2%) – seliștile, 31 (2,6%) – slobozii.

²⁶ **Sat țărănesc** – sat așezat pe pământ boieresc (Porucic 1933, 420).

²⁷ **Câșlă** – așezare bazată pe creșterea vitelor (Porucic 1933, 420). Alte surse atestă despre *câșlă* ca despre un loc de iernare, construcții pentru adăpostul vitelor în timpul iernării (Documente 1976, 334). În sec. XVIII câșle sunt atestate în zona de stepă a ținuturilor Iași, Botoșani, Soroca etc. În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 apar câșle în Bugeac, unde se stabileau coloniștii transdanubieni. După anexarea Basarabiei la Rusia numărul câșlelor crește considerabil. Potrivit recensământului din 1817, în Basarabia erau înregistrate 71 câșle: 45 – în ținutul Bender, 17 – în ținutul Soroca, 4 – în ținutul Hotin, 3 – în ținutul Orhei și 2 câșle în ținutul Greceni (Tomuleț 2007b, 273-291).

ziile²⁸, 31 (2,6%) – odăile²⁹, 27 (2,3%) – orașele și târgurile, 13 (1,1%) – schiturile³⁰, 10 (0,8%) – poștele și nouă (0,8%) – luzile³¹.

Cel mai mare număr de așezări erau înregistrate în ținutul Orhei – 270, sau 36,5% din numărul total de așezări sătești țărănești și răzeșești din Basarabia. Ținutului Orhei îi revenea un loc aparte și după numărul satelor răzeșești – 106, ceea ce constituia 57,3% din numărul total de așezări răzeșești din Basarabia, după care urma ținutul Iași cu 36 (19,5%) de sate, Soroca – cu 22 (11,9%), Hotin – cu 16 (8,6%), Codru – cu trei (1,6%) și ținutul Bender cu două (1,1%) sate de mazili.

Este semnificativă compartimentarea satelor țărănești după ținuturi: 164 (22,2%) de sate țărănești erau localizate în ținutul Orhei, 151 (20,4%) – în ținutul Hotin, 133 (18%) – în ținutul Soroca și 109 (14,7%) – în ținutul Iași. Ținuturilor Bender, Codru, Ismail și Greceni le reveneau doar 182 (24,6%) din toate așezările țărănești.

Prezintă interes și localizarea totală a așezărilor rurale și urbane pe ținuturi: 326 (27,7%) de așezări erau localizate în ținutul Orhei, 221 (18,7%) – în ținutul Hotin, 189 (16%) – în ținutul Soroca,

²⁸ **Slobozie** – sat întemeiat pe un loc pustiu sau refăcut după ce acesta este părăsit de către locuitorii, care se bucură de anumite privilegii – scutire de bir sau prestații (Brebănuș 1992, 958). Scutirea se acorda pe un termen de 2-3 ani. După alte surse – slobozii se numeau satele formate prin colonizări cu învoirea proprietarului (Porciuc 1933, 420). *Slobozii* mai erau numite satele, unde oricine putea să se așeze, mai ales liuzii (străinii) și lăturalnicii (locuitorii vremelnici) (Porciuc 1930, 125).

²⁹ **Odaie** – așezare improvizată în câmp, munți sau în păduri, pentru adăpostul vitelor în perioada pășunatului. Cu timpul, termenul *odaie* a căpătat o anumită stabilitate, constituind puncte permanente de gospodărire a turmelor de oi sau a cirezilor de vite (Instituții 1988, 338). După alte surse – așezare gospodărească izolată de sat, fermă mică, târlă de vite sau gospodărie organizată pe câmp departe de sat (Porciuc 1930, 319).

³⁰ **Schit** (metoh) – în limba română a avut două sensuri: **1.** mănăstire mică, dependentă de una mai mare. În acest sens metoh este sinonim cu schit, cu adaosul că schit mai înseamnă uneori și retragere în sihăstrie; **2.** în limbajul bisericii ortodoxe, metoh are și sensul de „proprietate sub directă administrație a mănăstirii”; în acest caz, metoh putea servi ca loc de adăpost pentru călugări sau ca punct de desfacere a produselor unei mănăstiri (Instituții 1988, 294-295).

³¹ **Liuzi** (*liude, liudi*) – termen intrat în limba română prin intermediul slav; a circulat documentar din secolul al XVIII-lea, cu două sensuri: **1.** oameni în general, oameni de rând; **2.** unitate impozabilă individuală sau colectivă. În 1808, în Moldova o liudă era alcătuită din 3, 5 sau 8 familii. În cazul familiilor sărace, o liudă putea constitui până la 10 familii (Tomuleț 2014, 367). Cu acest termen figurează și așezările formate de oamenii veniți nepofțiți, cărora li s-a dat voie de așezare pe pământ cam fără foia proprietarului (Porciuc 1933, 420).

172 (14,6%) – în ținutul Iași, 123 (10,4%) – în ținutul Bender, 56 (4,7%) – în ținutul Codru și 40 (3,4%) – în ținutul Greceni.

Regretatul istoric Valeriu Mutruc, analizând aceeași statistică de la 1817, atestă în Basarabia 1056 de proprietăți sau moșii (1087 de sate), repartizate între proprietarii laici, proprietarii ecleziastici, răzeși și domeniile statului. Ținuturile cu cea mai mare densitate a moșiilor sunt cele din nordul și centrul Basarabiei – Orhei (31%), urmat de ținuturile Hotin (19%), Soroca (17%) și Iași (17%). Tot aici sunt concentrate și cele mai multe proprietăți funciare laice, funciare ecleziastice și răzeșești, în ținuturile din sud – Bender și Ismail – fiind situate satele țăranilor de pe domeniile statului și ale coloniștilor. Proprietarii funciari laici stăpâneau mai mult de jumătate din numărul total de proprietăți (57%), după care urmau răzeșii, cu 14%, proprietarii funciari ecleziastici, cu 13%, și statul, cu 10% (Mutruc 2003, 122).

Datele *Tabelului 2* și afirmațiile istoricului Valeriu Mutruc permit să explicăm destul de convingător ponderea numărului populației compartimentată pe categorii sociale și a proprietății funciare din ținuturile Basarabiei în această perioadă de timp.

Un interes deosebit prezintă analiza structurii sociale și dinamicii populației Basarabiei conform recensământului populației din 1817, sistematizate în *Tabelul 3*. Analiza acestor date ne va permite să stabilim locul și ponderea fiecărui ținut în comparație cu celelalte ținuturi ale Basarabiei în această perioadă de timp.

Datele *Tabelului 3* atestă că în Basarabia erau înregistrate 1040 de localități populate, inclusiv: 311 (29,9%) – în ținutul Orhei (cu cele mai multe localități și cu cea mai mare densitate a populației), 187 (18%) – în ținutul Soroca, 174 (16,7%) – în ținutul Hotin, 169 (16,3%) – în ținutul Iași, 55 (5,3%) – în ținutul Codru, 50 (4,8%) – în ținutul Ismail și 40 (3,8%) – în ținutul Greceni.

Din punctul de vedere al structurii sociale, la 1817 în Basarabia erau înregistrate 92946 gospodării, inclusiv: 3468 (3%) – ce aparțineau slujitorilor bisericești, 2370 (0,4%) – mazelilor, 230 (0,1%) – ruptașilor, 2527 (2,7%) – negustorilor, inclusiv: 201 (0,2%) – negustorilor creștini și 2326 (2,5%) – negustorilor evrei, 82551 (88,8%) – țăranilor birnici și 992 (1,1%) – scutelnicilor, iertaților și altor categorii.

Tabelul 3

Structura socială și dinamica populației din Basarabia, conform recensământului populației Basarabiei din anul 1817*

Denumirea ținuturilor	Numărul de localități	Slujitori bisericești								Mazili		Ruptăși		Rupta de vistierie		Negustori						Țărani birnici			Scutelnici, iertați, bătrâni	Numărul total de gospodării						
		Preoți	Văduvele lor	Diaconi	Văduvele lor	Dascăli	Văduvele lor	Paracliseri	Văduvele lor	Gospodari	Văduvele lor	Gospodari	Văduvele lor	Gospodari	Văduvele lor	Creștini			Evrei			Gospodari	Văduvele lor	Burlaci		Gospodării bărbătești	Gospodării femeiești	Numărul total	Raportul, în %			
																Gospodari	Văduvele lor	Burlaci	Gospodari	Văduvele lor	Burlaci									Gospodari	Văduvele lor	Burlaci
Hotin	174	240	46	2	-	201	7	155	2	76	6	10	1	-	-	36	1	11	978	-	-	15655	1763	2878	612					20854	1825	22679
Soroca	187	256	26	43	3	174	2	131	-	169	25	99	5	21	-	69	-	-	790	33	19	10387	759	2592	-	14740	853	15593	16,8			
Iași	169	180	28	36	-	112	-	101	-	446	18	72	1	-	-	84	-	-	395	-	-	8673	223	827	-	10926	270	11196	12,1			
Orhei	311	462	18	109	9	326	-	289	1	1284	102	484	28	196	13	-	-	-	111	-	-	18616	1118	2364	380	24556	1366	25922	27,9			
Bender	54	56	5	8	-	43	-	37	1	120	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3423	130	1059	-	4907	137	5044	5,4			
Codru	55	88	9	14	2	40	1	48	-	40	6	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4797	238	628	-	5555	252	5807	6,2			
Ismail	50	30	3	1	-	29	-	20	-	73	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3302	181	810	-	4268	213	4481	4,8			
Greceni	40	32	2	4	1	16	2	17	2	3	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1871	99	158	-	2118	106	2224	2,4			
Numărul total	1040	1344	137	217	15	941	12	798	6	2211	159	682	35	217	13	189	1	11	2274	33	19	66724	4511	11316	992	87924	5022	92946	100,0			
Raportul, în %	-	3,7								2,6		0,8		0,2		0,2			2,5			88,8			1,1	94,6	5,4	100,0	-			

*Халиппа 1907, 230.

Din numărul total de 92946 de gospodării, 25922 (27,9%) reveneau ținutului Orhei, 22679 (24,4%) – ținutului Hotin, 15593 (16,8%) – ținutului Soroca, 11196 (12,1%) – ținutului Iași, 5807 (6,2%) – ținutului Codru, 5044 (5,4%) – ținutului Bender, 4481 (4,8%) – ținutului Ismail și 2224 (2,4%) – ținutului Grecești.

Și mai semnificativă este repartizarea categoriilor sociale în diferite ținuturi ale Basarabiei. Din numărul total de 3470 slujitori bisericești, 1214 (35%) erau localizați în ținutul Orhei, 653 (18,8%) – în ținutul Hotin, 635 (18,3%) – în ținutul Soroca, 457 (15,9%) – în ținutul Iași, 202 (5,8%) – în ținutul Codru, 150 (4,3%) – în ținutul Bender, 83 (2,3%) – în ținutul Ismail și 76 (2,3%) – în ținutul Grecești.

Din numărul total de 2370 de mazili, 1386 (58,5%) erau localizați în ținutul Orhei, 464 (19,6%) – în ținutul Iași, 194 (8,2%) – în ținutul Soroca, 82 (3,5%) – în ținutul Hotin, 121 (5,1%) – în ținutul Bender, 74 (3,1%) – în ținutul Ismail, 46 (1,9%) – în ținutul Codru și trei (0,1%) – în ținutul Grecești.

Cât privește numărul ruptașilor, din numărul total de 717 de gospodării, 512 (71,4%) erau localizați în ținutul Orhei, 104 (14,5%) – în ținutul Soroca, 73 (10,2%) – în ținutul Iași, 11 (1,5%) – în ținutul Hotin, șapte (0,9%) – în ținutul Codru, șase (0,8%) – în ținutul Bender și patru (0,6%) – în ținutul Grecești. Ținutului Hotin revenindu-i locul patru după numărul ruptașilor.

Rupta de vistieria erau localizați doar în două ținuturi: 2091 (90,9%) – în ținutul Orhei și 212 (9,1%) – în ținutul Soroca.

Negustorii de credință creștin-ortodoxă erau localizați în trei ținuturi: 84 (41,8%) – în ținutul Iași, 69 (34,3%) – în ținutul Soroca și 48 (23,9%) – în ținutul Hotin.

Negustorii evrei erau localizați în patru ținuturi: 978 (42%) – în ținutul Hotin, 842 (36,2%) – în ținutul Soroca și 395 (17%) – în ținutul Iași și 111 (4,8%) – în ținutul Orhei. Dar aceste date nu reflectă adecvat numărul negustorilor din Basarabia din simplul considerent că ele nu conțin informații despre numărul negustorilor din orașul Chișinău și din orașele-porturi Ismail, Reni și Chilia, dar și unele târguri. Prezența negustorilor în orașele Basarabiei este atestată de mai multe izvoare de arhivă. Spre exemplu, conform datelor statistice ce reflectă componența etnică a locuitorilor orașului Chilia și a ocupațiilor lor de bază la 1814, în

acest oraș era încadrat un număr considerabil de negustori (Tabelul 4).

Conform acestor date, din 806 familii (1593 de locuitori) ai orașului, 87 (10,8%) se ocupau cu comerțul, inclusiv: 42 (48,3%) familii de moldoveni, 18 (20,7%) familii de ruși, 10 (11,5%) familii de greci, șapte (0,8) familii de țigani. Dacă în această sumă i-am include și pe cei 10 cârciumari, care într-un fel tot erau negustori, numărul acestei categorii sociale ar fi și mai mare.

Este destul de impunător numărul negustorilor, în special al celor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari, precum și al celor veniți din guberniile interne ruse în orașul Ismail. Datele privind repartizarea prăvăliilor în orașul Ismail conform grupurilor etnice sunt sistematizate în *Tabelul 5*.

Datele *Tabelului 5* relevă că armenilor, evreilor, grecilor și bulgarilor, care constituiau un număr de doar 1084 (13,9%) locuitori, le revenea 144 de prăvălii (61,3%) din numărul total de 186, velicorușilor în număr de 1722 (22,1%) – 33 (17,7%), moldovenilor în număr de 1726 (22,2%) – 27 (14,5%) și ucrainenilor în număr de 325 (41,8%) – doar 12 prăvălii (6,5%). Prin urmare, în timpul efectuării recensământului de la 1817 acești negustori nu puteau să nu existe și prin urmare nu puteau fi omiși.

Despre preponderența alogenilor în comerțul Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea scrie Dumitru C. Moruzi: „Chiar sub domnia moldovenească nu au fost tocmai numeroși negustorii, pentru că românul e mai degrabă atras spre plugărie, decât spre negustorie. Apoi Basarabia fiind vecină cu Polonia, chiar de pe atunci oarecui polonezi erau mai numeroși acolo decât în restul țării. Mutându-se la Prut granița de la Nistru, e natural că, nemaigăsind nicio piedică, oarecui năvăliră mai numeroși în Basarabia. Peste ei veniră „cațapii”³²,

³² Există două versiuni cu referire la denumirea de **cațap**. Prima vine de la expresia ucraineană „*как уан*” (ca țăpul) legată de obiceiul rușilor de a purta bărbi lungi. A doua, că ar veni de la cuvântul arab *casab* (*qassab*) – măcelar. Se spune că denumirea de „măcelar” le-a fost dată rușilor în timpul cuceririi Kazanului (1552) (azi capitala Tatarstanului) când aceștia le-au promis tătarilor că dacă se vor preda fără luptă o să le cruțe viața. Însă când aceștia au depus armele și au deschis porțile, oștenii lui Ivan cel Groaznic i-au măcelărit pe toți. În limba rusă, cuvântul „cațap” a fost utilizat pe scară largă ca o poreclă jignitoare dată de către credincioșii de rit vechi și rascolnici, celor ce au rămas în „biserica lui Antihrist”, adică celor care au acceptat reforma patriarhului Bisericii Ruse Nicon. Astfel cuvântul „cațap” a pătruns în limba ucraineană și imediat a fost asociat cu cel de „velicorus” (Imaginea 2014).

Tabelul 4

Componenta etnică a locuitorilor orașului Chilia (de sex masculin) și a ocupațiilor lor de bază la 1814*

Ocupația de bază	Apartenența etnică								Numărul total de familii	Raportul, în %	Numărul total de locuitori	Raportul, în %
	Moldoveni	Ucraineni	Lipoveni**	Ruși	Evrei	Bulgari	Greci	Țigani				
Agricultori	109	161	13	-	-	9	-	-	292	36,2	618	38,8
Salariați	52	93	94	-	-	-	-	-	239	29,7	435	27,3
Negustori	42	5	-	18	3	7	10	2	87	10,8	158	9,9
Pescari	14	-	41	-	-	-	-	-	55	6,8	140	8,8
Căruțași	3	48	-	14	-	-	-	-	65	8,1	75	4,7
Croitari	4	2	2	-	5	-	-	-	13	1,6	23	1,4
Lemnari	2	4	5	-	-	-	-	-	11	1,4	21	1,3
Morari	-	-	2	-	-	-	-	-	2	0,2	5	0,3
Argintari	2	-	-	-	-	-	-	-	2	0,2	2	0,1
Cizmari	4	2	-	-	-	-	-	-	6	0,7	19	1,2
Fierari	-	-	-	-	-	-	-	3	3	0,4	19	1,2
Cârciumari	-	-	-	-	10	-	-	-	10	1,3	20	1,3
Alte ocupații	11	7	3	-	-	-	-	-	21	2,6	58	3,7
Numărul total de familii	243	322	160	32	18	16	10	5	806	100,0	-	-
Raportul, în %	30,1	40,0	19,9	4,0	2,2	2,0	1,2	0,6	100,0	-	-	-
Numărul total de locuitori***	610	464	350	34	36	38	28	12	1593	-	1593	100,0
Raportul, în %	38,3	29,1	22,0	2,1	2,3	2,4	1,8	0,8	100,0	-	-	-

* ANRM, F. 5, inv. 3, d. 474, f. 78-109 verso, 111 verso-112.

** *Lipoveni* – sectanți sau credincioși ruși de rit vechi ce locuiau parțial în afara hotarelor Rusiei.

*** În numărul total al populației n-au fost incluși șapte dvoreni și 14 slujitori ai cultului.

Tabelul 5

Categoriile de populație și numărul de prăvălii comerciale în orașul Ismail în 1817*

Categoriile de populație	Numărul total		Raportul, în %		Cota prăvăliilor conform apartenenței etnice, în %
	Populație	Prăvălii	Populație	Prăvălii	
Armeni	272	37	3,5	19,9	13,6
Evrei	173	21	2,2	11,3	12,1
Greci	131	12	1,7	6,5	9,2
Bulgari	508	44	6,5	23,6	8,7
Velicoruși	1722	33	22,1	17,7	1,9
Moldoveni	1726	27	22,2	14,5	1,6
Ucraineni	3251	12	41,8	6,5	0,4
Numărul total	7783	186**	100,0	100,0	2,4

* ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 14 verso, 54, 88, 96 verso, 142 verso, 238 verso, 244 verso, 245.

** Celelalte 11 prăvălii aparțineau altor categorii de negustori.

adică negustorii muscali, astfel încât târgoveții moldoveni fură copleșiți de aceste două elemente și nu mai putură lupta” (Moruzi 2014, 437).

În 1820 în orașelul Tucicov și cetatea Ismail se ocupau cu comerțul 242 de persoane, inclusiv: 28 nobili, 10 mici-burghezi moldoveni, 42 ruși, 10 bulgari, șase ucraineni, șapte armeni, 74 fețe bisericești și 65 evrei (Мунтян 1971, 293). În același an din numărul total de 86 de persoane care au depus cereri pentru dreptul de a vinde carne de vită la Chișinău 48 erau evrei, 32 bulgari și șase moldoveni³³. Prin urmare, deși aceste date depășesc limita perioadei cercetate, ele atestă prezența negustorilor până și după data perfectării recensământului populației de la 1817.

Și în cele din urmă, din numărul total de 82551 de țărani birnici 22098 (26,8%) erau localizați în ținutul Orhei, 20296 (24,6%) – în ținutul Hotin, 13738 (16,6%) – în ținutul Soroca, 9723 (11,8%) – în ținutul Iași, 5663 (6,9%) – în ținutul Codru, 4612 (5,6%) – în ținutul Bender, 4293 (5,2%) – în ținutul Ismail și 2128 (2,6%) – în ținutul Greceni.

Cât privește scutelnicii și iertații, aceștia erau înregistrați doar în ținuturile Hotin (612 persoane sex masculin – 61,7%) și Orhei (381 persoane sex masculin – 38,3%).

Date analizate supra ne permit să stabilim locul și ponderea stărilor sociale și dinamica populației în fiecare ținut în parte, exemplu servindu-ne, în acest caz, ținutul Hotin, date sistematizate în *Tabelul 6*.

Datele *Tabelului 6* atestă că în ținutul Hotin erau înregistrate 174 de localități populate, inclusiv: câte 25 (14,4%) – în ocoalele Ciugur și Ghilavățul, 22 (12,6%) – în ocolul Nistrul de Jos, câte 21 (12,4%) – în ocoalele Mijlociu și Rașcov, câte 20 (11,5%) – în ocoalele Nistrul de Sus și Prutul de Jos și 18 (10,3%) localități – în ocolul Prutul de Sus. În ținutul Hotin mai erau amplasate un centru ținutal, vechiul oraș Hotin (pentru care lipsesc date) și târgurile Briceni și Lipcani.

Din punctul de vedere al structurii sociale, la 1817 în ținutul Hotin erau înregistrate 21701 gospodării, inclusiv: 653 (3%) – ce aparțineau slujitorilor bisericești, 81 (0,4%) – mazililor, 10 (0,1%) – ruptașilor, 47 (0,2%) – negustorilor, inclusiv: 10 (0,1%) – negustorilor creștini și 37 (0,2%) – negustorilor evrei, 20296 (93,5%) – țăranilor birnici și 612 (2,8%) – iertaților.

Din numărul total de 21701 de gospodării, 3609 (16,6%) reveneau ocolului Rașcov, 2927 (13,4%) – ocolului Ghilavățul, 2914 (13,4%) – ocolului Nistrul de Jos, 2700 (12,4%) – ocolului Prutul de Sus, 2554 (11,8%) – ocolului Nistrul de Sus, 2553 (11,8%) – ocolului Mijlociu, 2119 (9,8%) – ocolului Prutul de Jos, 2002 (9,2%) – ocolului Ciuhur, 182 (0,8%) – târgului Briceni și 121 (0,6%) – târgului Lipcani.

Datele analizate supra ne permit să concluzionăm că la 1817 după numărul gospodăriilor cel mai dens era populat ocolul Rașcov, deși avea doar 21 de localități, urmat de ocoalele Ghilavățul, dar care avea 25 de localități, și Nistrul de Jos, cu un număr de 22 de localități. Cele mai puține gospodării aveau ocoalele Ciugur, deși avea 25 de localități, și Prutul de Jos cu 20 de gospodării.

Destul de semnificativă este repartizarea categoriilor sociale în diferite ocoale ale ținutului Hotin.

Din numărul total de 653 de gospodării ale slujitorilor bisericești 90 (13,8%) erau localizate în ocolul Nistrul de Jos, 88 (13,5%) – în ocolul Ghilavățul, 78 (13,3%) – în ocolul Rașcov, 91 (12,4%) – în ocolul Prutul de Sus, 77 (11,8%) – în ocolul Mijlociu, 76 (11,6%) – în ocolul Prutul de Jos, 73 (11,2%) – în ocolul Nistrul de Sus și 73 (11,2%) – în ocolul Ciugur. Târgurile Briceni și Lipcani aveau câte patru (0,6%) gospodării de slujitori bisericești.

Gospodăriile de mazili erau repartizate în următoarele ocoale: din numărul total de 82 de gospodării, 28 (34,1%) erau localizate în ocolul Mijlociu, 13 (15,9%) – în ocolul Ghilavățul, 12 (14,6%) – în ocolul Prutul de Jos, 11 (13,4%) – în ocolul Ciugur, 10 (12,2%) – în ocolul Nistrul de Sus, patru (4,9%) – în târgul Briceni, două (2,4%) – în ocolul Nistrul de Jos și câte o gospodărie (1,2%) în ocoalele Prutul de Sus și Rașcov. Numărul mazililor în ținutul Hotin era redus comparativ cu numărul gospodăriilor față de alte ținuturi din Basarabia.

Numărul gospodăriilor de ruptași în ținut era și mai mic. Din numărul total de 10 gospodării trei (30%) erau localizate în ocolul Mijlociu, câte două (20%) – în ocoalele Nistrul de Sus, Ciugur și Prutul de Jos și o gospodărie (10%) – în ocolul Prutul de Sus. În celelalte ocoale și târguri gospodării de ruptași lipseau.

Recensământul din 1817 nu înregistrează în ținutul Hotin gospodării ce aparțineau ruptei de visteria.

³³ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 101, f. 43-44 verso.

Tabelul 6

Structura socială și dinamica populației din ținutul Hotin, conform recensământului populației Basarabiei din anul 1817*

Denumirea ocoalelor**	Numărul de localități	Slujitori bisericești							Mazili		Rupțași	Negustori					Țărani birnici			Iertați	În total gospodării				
		Preoți	Văduvele lor	Diaconi	Paracliseri	Văduvele lor	Ponomari	Văduvele lor	Gospodari	Văduvele lor		Gospodari	Creștini			Evrei		Gospodari***	Văduvele lor		Burlaci	Gospodării bărbătești	Gospodării femeiești	Numărul total	Raportul, în %
													Gospodari	Văduvele lor	Burlaci	Gospodari	Burlaci								
Nistrul de Sus	20	23	7	1	24	-	18	-	10	-	-	-	-	-	-	-	1933	168	303	67	2379	175	2554	11,8	
Nistrul de Jos	22	34	7	-	28	-	21	-	2	-	2	-	-	-	-	-	2266	191	270	93	2716	198	2914	13,4	
Ciugur	25	26	4	-	22	1	19	1	9	2	2	-	-	-	-	-	1447	163	249	57	1831	171	2002	9,2	
Mijlociu	21	31	3	1	22	-	20	-	25	3	3	-	-	-	-	-	1815	240	315	75	2307	246	2553	11,8	
Prutul de Jos	20	29	5	-	23	1	18	-	12	-	2	-	-	-	-	-	1478	139	379	33	1974	145	2119	9,8	
Prutul de Sus	18	29	10	-	25	-	17	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1934	222	400	61	2468	232	2700	12,4	
Ghilavățul	25	32	7	-	25	1	22	1	12	1	-	-	-	-	-	-	2023	262	469	73	2656	271	2927	13,4	
Rașcov	21	32	3	-	30	4	18	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2589	344	467	140	3277	332	3609	16,6	
Târgul Briceni	1	2	-	-	1	-	1	-	4	-	-	1	7	1	24	11	86	20	14	10	161	21	182	0,8	
Târgul Lipcani	1	2	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	2	-	2	-	84	14	12	3	107	14	121	0,6	
Numărul total	174	240	46	2	201	7	155	2	76	6	10	1	9	1	26	11	15655	1763	2878	612	19876	1825	21701	100,0	
Raportul, în %	-	3,0							0,4		0,1	0,1			0,2		93,5			2,8	91,6	8,4	100,0	-	

* Халиппа 1907, 54.

** Târgul Briceni – localizat în ocolul Ciugur, târgul Lipcani – în ocolul Prutul de Jos.

*** În numărul total de gospodării de țărani birnici urmează de a include și 978 de gospodării ce aparțineau evreilor.

Statistica recensământului din 1817 nu înregistrează gospodării de negustori în ținutul Hotin. Acestea erau atestate doar în cele două târguri: nouă (81,8%) negustori de credință creștin ortodoxă în Briceni și doi (18,2%) – în Lipcani; 35 (94,5%) negustori evrei – în Briceni și doi (5,4%) – în Lipcani. Dar aceste date nu sunt veridice din considerentul că statistica de la 1820, pentru ținutul Hotin³⁴, atestă câte una sau câteva familii de evrei aproape în fiecare sat, care se ocupau, în fond, cu negoțul și meșteșugul.

Cercetătorii care au studiat situația social-economică a diferitor județe ale Basarabiei, scriu despre județul Hotin ca unul din cele mai bogate în grâne, iar legăturile comode pe râul Nistru cu portul-franc Odesa îl putea transforma într-un centru important în comerțul cu cereale. Pe de altă parte, vecinătatea cu Austria influența benefic comerțul cu cai și vite cornute, care erau duse din Basarabia prin vama de la Noua Sulița în număr destul de mare. Dar în pofida acestor împrejurări comerțul și industria în acest oraș sunt departe de a corespunde situației geografice a localității, excepție făcând doar comerț cu material forestier, pe când comerțul orășenesc în ansamblu este neesențial. Autorii constată că Hotinul, fiind în vecinătate cu orașul Kamenet-Podolski, servește ca punct de contrabandă cu mărfuri manufacturiere și ceaiuri străine, care prejudiciază mult comerțul și visteria statului (Экономическое 1863, 27-28).

În ținutul Soroca gospodăriile de mazili erau repartizate în următoarele ocoale: din numărul total de 169 de gospodării și 25 de gospodării ce aparțineau văduvilor, 36 (18,6%) erau localizate în ocolul Nistru de Sus, 34 (17,5,9%) – în ocolul Câmpu de Jos, 34 (17,5%) – în ocolul de Mijloc, 28 (14,4%) – în ocolul Nistrul de Jos, 27 (13,9%) – în ocolul Câmpu de Sus, 18 (9,4%) – în ocolul Răut, șapte (3,6%) – în ocolul peste Răut și 10 (5,2%) – în târgurile Movilău, Soroca, Bălți și Rașcov (Халиппа 1907, 84).

Numărul gospodăriilor de ruțași în ținutul Soroca era și mai mic. Din numărul total de 104 gospodării, 22 (21,2%) erau localizate în ocolul Câmpu de Jos, 17 (16,3%) – în ocolul Câmpu de Sus, 17 (16,3%) – în ocolul Răut, 11 (10,6%) – în ocolul Nistru de Sus, nouă (8,7%) – în ocolul Nistrul de Jos, șase (5,8%) – în ocolul de Mijloc, două (1,9%) – în ocolul peste Răut și 20 (19,2%) – în târgurile Soroca, Bălți și Rașcov (Халиппа 1907, 84).

Nici în ținutul Soroca, recensământul din 1817 nu a înregistrat gospodării ce aparțineau ruței de visteria.

Cel mai mare număr de mazili și ruțași (Halippa îi numește *odnodvorți*) erau înregistrați în ținutul Orhei, cel mai mare după teritoriu și densitate a populației. Din punctul de vedere al structurii sociale, la 1817 în ținutul Orhei erau înregistrate 25922 gospodării, inclusiv: 1214 (4,7%) – ce aparțineau slujitorilor bisericești, 1386 (5,3%) – mazililor, 512 (2%) – ruțașilor, 209 (0,8%) – ruței de cămara, 111 (0,4%) – negustorilor evrei, 20037 (77,3%) (n-au fost incluși 2364 burlaci) – țăranilor birnici și 380 (1,5%) – iertaților, postelnicilor, staroști ai bisericilor și scutelnicilor (Халиппа 1907, 173).

Din 1386 de gospodării de mazili (1284 gospodării și 102 ce aparțineau văduvilor) 494 (35,6%) reveneau ocoalelor Cula și Măetinele, 254 (18,3%) – ocoalelor Bucovăț, Băcului și Ichel, 190 (7,9%) – ocolului Câmpu, 120 (8,7%) – ocolului Botna, 66 (4,8%) – ocolului Nistrul de Sus, 74 (5,3%) – ocolului Răutul de Sus, 32 (2,3%) – ocolului Răutul de Jos, 29 (2,1%) – ocolului Nistrul de Jos, 27 (1,9%) – ocolului Cogâlnic (Халиппа 1907, 173).

Cât privește gospodăriile ruțașilor, din 512 gospodării (482 gospodării și 28 ce aparțineau văduvilor) 188 (36,7%) reveneau ocoalelor Cula și Măetinele, 134 (26,2%) – ocoalelor Bucovăț, Băcului și Ichel, 59 (11,5%) – ocolului Câmpu, 31 (6,1%) – ocolului Botna, 33 (6,4%) – ocolului Nistrul de Sus, 29 (5,7%) – ocolului Răutul de Sus, 14 (2,7%) – ocolului Răutul de Jos, 16 (3,1%) – ocolului Nistrul de Jos, opt (1,6%) – ocolului Cogâlnic (Халиппа 1907, 173).

Este important faptul că recensământul din 1817 înregistrează în ținutul Orhei și 209 gospodării ale ruței de visteria: 77 (36,8%) – în ocolul Câmpu, 43 (20,6%) – în ocolul Nistrul de Sus, 38 (18,2%) – în ocolul Răutul de Sus și 26 (12,4%) – în ocolul Nistrul de Jos (Халиппа 1907, 173).

Însă datele recensământului nu pot fi considerate absolut veridice. Istoricul L.T. Boga, nota că, recensământul nu este într-un tot real, înregistrându-se cazuri de eschivare. Spre exemplu, ispravnicul ținutului Orhei scria cu prilejul acestui recensământ: „Mulți din săteni, văzând această scriere, înspăimântându-se, au început a fugi de prin sate și a se dosi” (Boga 1822, 25). Și istoricul Ya.S. Grosul scria în această privință că „acest recensământ a fost alcătuit de funcționari și preoți locali, câte-

³⁴ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 398, p. I-III, f. 1 verso-522.

odată cu puțină știință de carte, din care considerent el nu poate pretinde de a fi veridic” (Гросул 1956, 47). În pofida acestui fapt cercetătorul V.M. Kabuzan, un bun cunoscător și specialist în problemele de demografie, consideră că, indiferent de lacunele depistate, acest recensământ „...conține informații mult mai veridice despre numărul familiilor, raportate pe stări sociale, deși fără datele pe cap de locuitor, comparativ cu catagrafiile anterioare” (Кабузан 1974, 30).

Caracterizând recensământul populației de la 1817, A.A. Skalkovski constată că teritoriul Basarabiei, la momentul perfectării recensământului, dispunea de mai mult de 2 milioane desetine de pământ, iar în cele șapte ținuturi (Orhei, Hotin, Soroca, Iași, Bender, Greceni și Ismail) erau înregistrate 98526 familii sau 491679 persoane de ambele sexe, inclusiv: 250879 de sex masculin și 240800 de sex feminin (Скальковский 1846, 433). A.A. Skalkovski constată că deja în mai 1823, numit în funcția de guvernator general al Novorosiei și rezident plenipotențiar al Basarabiei, M.S. Voronțov, a găsit în regiune mai mult de 550000 de locuitori, care s-au obișnuit deja cu administrația imperială rusă și un comerț destul de activ prin porturile Ismail și Reni, iar la hotarul terestru – cu Austria și Moldova (Скальковский 1846, 437-438).

Concluzii

Analiza documentelor inedite de arhivă și a celor publicate pe permit să concluzionăm că la momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, instituțiile imperiale ruse nu dispuneau de informații concrete și veridice cu privire la numărul populației din provincia nou-anexată. Lipsa datelor statistice pentru întreaga provincie constituia o problemă și pentru administrația regională, care din diverse interese/motive avea nevoie de asemenea date și informații despre aceasta autoritățile imperiale. Efectuarea unui recensământ al populației era dificilă, întrucât organizarea lui, imediat după încorporarea în imperiu, putea să sperie locuitorii, bănuind că după aceasta se va introduce recrutarea sau vor fi impuși unor dări și prestații de care, până în 1817, au fost scutiți.

Efectuarea unui recensământ al populației a fost posibilă abia în 1816-1817, când în Basarabia au fost întreprinse măsuri concrete în vederea instituirii administrației provizorii, când au fost create primele instituții administrative și polițienesti și operate anumite schimbări în sistemul adminis-

trativ-teritorial și cel sanitaro-vamal. În plus, populația a cunoscut noul regim de dominație, s-a redus parțial exodul populației din provincie în Moldova de peste Prut, iar administrația imperială a putut să adune, pentru început, primele informații despre noua provincie anexată.

Integral, recensământul este publicat în rusește în 1907 de istoricul I.N. Halippa, secretar al Comisiei Științifice Guberniale a Arhivelor din Basarabia. Ulterior, în 1920, recensământul este reprodus într-o formă mai laconică, doar pentru ținutul Hotin, de scriitorul, etnologul și folcloristul român Tudor Pamfile, în 1929 – de profesorul de teologie și istoricul Constantin N. Tomescu și în 1933 – sistematizat de ilustrul geolog și arheolog T. Porucic.

Extrasul recensământului conținea informații concrete despre denumirea ocoalelor și localităților; situația economică a satelor conform categoriei: *a*) – stare bună, *b*) – stare mijlocie (satisfăcătoare), *c*) – stare neîndestulătoare (nesatisfăcătoare); statistica tagmei bisericești: preoți și văduvele lor, diaconi și văduvele lor, dieci și văduvele lor, dascăli și văduvele lor, paracliseri și văduvele lor; mazili și văduvele lor; ruptași și văduvele lor; statistica stărilor sociale inferioare: țărani (gospodarii sau „birnicii gospodarii”) și văduvele lor, burlacii și argații, iertații sau scutelnicii (aici au fost mai fost trecuți „slugile și vătavii, morarii, prisăcarii, lisnicii, păstorii și slugile din gospodăriile stăpânilor de moșii”); numărul totalul al gospodăriilor bărbătești; numărul totalul al gospodăriilor femeiești (văduvelor) și informații suplimentare (dar care nu totdeauna au fost completate) – cui aparținea moșia satului (numele proprietarului moșiei), suprafața ei în fălci după cum era folosită – fânaț, loc de arat, imaș, apărătură și în cele din urmă – acareturile aducătoare de folos; mai găsim pe alocuri seliști vechi, ulterior inexistente și uitate, precum și distanța în verste între satele vecine.

Statistica de la 1817 atestă că din numărul total de 92946 de gospodării mazililor le reveneau 2370 (2,5%) de gospodării, ruptașilor – 717 (0,8%) și rupta de vistieria și rupta de cămara – 230 (0,2%) de gospodării. Cele mai multe gospodării ale mazililor erau înregistrate în ținutul Orhei – 1386 (58,5%), urmat de ținuturile Iași – 464 (19,6%), Soroca – 194 (8,2%), Hotin – 82 (3,5%), Bender – 121 (5,1%), Ismail – 74 (3,1%), Codru – 46 (1,9%) și Greceni – 3 (0,1%) gospodării. Și în cazul ruptașilor prevala ținutul Orhei: 512 (71,4%) – ruptași și 209 (90,9%) – rupta de cămara și rupta de vistierie.

Bibliografie

- Agachi 2008:** A. Agachi, Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812) (Chișinău 2008).
- Basarabia 1926:** Basarabia. Monografie, sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu (Chișinău 1926).
- Boga 1922:** L.T. Boga, Populația (etnografie și statistică). S.N. (Chișinău 1922).
- Breban 1992:** V. Breban, Dicționar general al limbii române, vol. II (București 1992).
- Cornea 2003:** S. Cornea, Organizarea administrativă a Basarabiei (Cahul 2003).
- Dicționar 2005:** Dicționar de Istoria Românilor (Chișinău 2005).
- Djuvara 1995:** N. Djuvara, Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800-1848) (București 1995).
- Documente 1976:** Documente turcești privind istoria României, vol. I, 1455-1774 (București 1976).
- Donat, Papacostea 2015:** I. Donat, Ș. Papacostea, Ținuturile dintre Carpați și Siret într-o descriere austriacă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Brăila 2015).
- Drăghici 1857:** M. Drăghici, Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani. Până în zilele noastre, tom. II, partea a VII-a (Iași 1857).
- Grosu 2005:** N. Grosu, Opere alese. Chintesența sociologiei (Cluj-Napoca 2006).
- Imaginea 2014:** Imaginea rusului în folclorul și literatura ucraineană – aspecte imagologice. <https://trona2007.wordpress.com/2014/01/23/ imaginea-rusului-in-folclorul-si-literatura-ucraينةana-aspecte-imagologice/> vizitat: 9 septembrie 2016).
- Instituții 1988:** Instituții feudale din Țările Române. Dicționar. Coordonatori: O. Sachelarie, N. Stoicescu (București 1988).
- Marinescu 2012:** F. Marinescu, Un basarabean înflăcărat. Scriitorul Dumitru C. Moruzi. Limba română XXII/5-6, 2012, 220-223.
- Mihail 2010:** N. Mihail, Revoluție în Țara Românească (1821-1848). O istorie culturală a evenimentului politic (Craiova 2010).
- Mihail, Mihail 1993:** P. Mihail, Z. Mihail, Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. 1812-1830 (București 1993).
- Modernizare 2016:** Modernizare socială și instituțională în Principatele Române 1831-1859. Coordonatori: V. Achim, V. Achim (București 2016).
- Moruzi 2014:** D.C. Moruzi, Rușii și românii. In: Scrieri. Ediție în două volume, vol. II (Chișinău 2014).
- Mutruc 2003:** V. Mutruc, Cu privire la evoluția proprietății funciare în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. In: In memoriam professoris Mihail Muntean. Studii de istorie modernă (Chișinău 2003), 114-136.
- Pamfile 1920:** T. Pamfile, Ținutul Hotinului la 1817 (Chișinău 1920).
- Popa 2012:** I.C. Popa, Țărănimea și biserica – piloni ai apărării identității românești în Basarabia. Limba română XXII/5-6, 2012, 90-95.
- Porucic 1930:** T. Porucic, Lexiconul termenilor entopici din limba română din Basarabia. In: Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, anul II, nr. 3, aprilie-iunie (Chișinău 1930), 315-332.
- Porucic 1931:** T. Porucic, Lexiconul termenilor entopici din limba română din Basarabia. In: Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, anul III, nr. 2, aprilie-iunie (Chișinău 1931), 124-125.
- Porucic 1933:** T. Porucic, Regiunile naturale dintre Prut și Nistru. In: Viața Basarabiei. Revistă lunară editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc”, anul II, nr. 3, martie (Chișinău 1933), 152-159; nr. 8, august (Chișinău 1933), 418-432.
- Poștarencu 2006:** D. Poștarencu, Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (Chișinău 2006).
- Tănase 2016:** S. Tănase, Ce nu avem, dar ar fi fost bine să avem. Timpul, anul XV, nr. 11 (2145), 25 martie (Chișinău 2016).
- Tomescu 1928:** C.N. Tomescu, Catagrafia Basarabiei din 1817. 1. Ținutul Hotinului (Chișinău 1928).
- Tomuleț 2003:** V. Tomuleț, Influența regimului de dominație țarist asupra genezei și evoluției burgheziei comerciale din Basarabia (1812-1868). In: In memoriam professoris Mihail Muntean. Studii de istorie modernă (Chișinău 2003), 157-158.
- Tomuleț 2004:** V. Tomuleț, Măsurile întreprinse de administrația imperială rusă în vederea instituirii cordonului sanitaro-vamal la hotarele de apus ale Basarabiei (anii 1812-1818). In: Analele Universității Libere Internaționale. Istorie. Anul 2004, vol. II (Chișinău 2004), 82-100.
- Tomuleț 2007a:** V. Tomuleț, Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828), vol. I (Protestele și revendicările populației din Basarabia (1812-1828) (Chișinău 2007).
- Tomuleț 2007b:** V. Tomuleț, Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828) (În baza documentelor depozitate în Fondul 2 „Cancelaria guvernatorului Basarabiei”), vol. II (Chișinău 2007).

- Tomuleț, Emilciuc 2011:** V. Tomuleț, A. Emilciuc, Boicotarea de către funcționarii ruși a aplicării limbii moldovenești (române) în procedura judiciară din Basarabia (29 aprilie 1818 - 29 februarie 1828). *Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice* V/10 (50), 2011, 129-141.
- Tomuleț 2014:** V. Tomuleț, Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni). Ediția a III-a, revăzută și adăugită (Iași 2014).
- Tomuleț 2015:** V. Tomuleț, Politică comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868). Ediția a II-a, revăzută și adăugită (Iași 2015).
- Uricariul 1857:** Uricariul cuprinzător de: hrisoave, anaforale, tratate și alte acte de ale Moldo-Valahiei, de la suta XIV până și din acea a XIX. Sub redacțiunea lui Teodor Codresco. Partea a patra (Iași 1857).
- Varta 2012:** I. Varta, Tentative de justificare a anexării Basarabiei la Imperiul Rus în 1812 și consecințele acestui act nefast. In: *Timpul*, 16 martie (Chișinău 2012), 30.
- Батюшков 1892:** П.Н. Батюшков, Бессарабия. Историческое описание (Санкт-Петербург 1892).
- Гросул 1956:** Я.С. Гросул, Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.) (Кишинев 1956).
- Ижболдина 2012:** И. Ижболдина, «Живая старина» в произведениях русских литераторов Бессарабии XIX вв. (Кишинев 2012).
- Кабузан 1974:** В.М. Кабузан, Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Поднепровья (конец XVIII - первая половина XIX вв.) (Кишинев 1974).
- Кишинёвские 1895:** Кишинёвские епархиальные ведомости, пг. 16 (Кишинёв 1895).
- Крушеван 1897-1901:** П. Крушеван, Дойна. В: Так говорил Бука. Эскизы, рассказы и сказки Буки. Приложение №30 к газете «Бессарабец», 1 февраля, 1897-1901 гг., 62-68.
- Мунтян 1971:** М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 117 (Ист.) (Кишинев 1971), 4-385.
- Накко 1879:** А. Накко, Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении (Manuscrisul lucrării se păstrează în fondul de manuscrise al bibliotecii Universității de Stat din Odesa) (Кишинев 1879).
- ПСЗРИ 1830:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. I, т. XXXII, 1813, №25441^а (Санкт Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1847:** Полное собрание законов Российской Империи, собр. II, т. XXI, 1846, №19693 (Санкт Петербург 1847).
- Положение 1962:** Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы). Сборник документов. Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том III, часть I (Кишинев 1962).
- Свиньин 1967:** П. Свиньин, Описание Бессарабской области. В: Записки Одесского Общества Истории и Древностей, т. 6 (Одесса 1867), 170-262.
- Скальковский 1846:** А.А. Скальковский, Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области. В: ЖМВД, ч. 131846, 430-442.
- Халиппа 1907:** И. Халиппа, Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. В сб.: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, Т. III (Кишинев 1907), 8-229.
- Экономическое 1863:** Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861-62, ч. I (Санкт Петербург 1863).

Mazili and ruptași (and other social categories) in the statistics of the 1817 census

Keywords: mazil, ruptaș, Bessarabia, Russia, census, demographics, county.

Abstract: At the time of annexation of Bessarabia to the Russian Empire, the Russian imperial institutions lacked concrete and reliable information on the number of people in the newly annexed province. The lack of statistical data for the entire province was also a problem for the regional administration, recently established in Chisinau, which for various reasons needed these data and constantly informed the imperial authorities about it.

The population census became possible only in 1816-1817, when a number of concrete measures were taken in Bessarabia to establish an interim administration, to form of the first administrative and police institutions of power and some changes were made in the territorial administrative and customs and sanitary quarantine systems. In addition, the population had experienced the new regime of domination, the outflow of the population from the province to Moldova over the Prut was partially reduced, and the imperial administration was able to collect the first statistical data on the new annexed province.

The results of the population census of 1817 were published in full in Russian, in 1907 by the historian I.N. Halippa, secretary of the Bessarabian Provincial Scientific Archival Committee. Subsequently, in 1920, the census was reproduced, this time in a more concise form, by Tudor Pamfile (only for the Hotin County), in 1929 – by professor of theology and history Constantin N. Tomescu, and in 1933 it was systematized by T. Porucic.

The census forms contained the following components: **1.** the name of districts and localities; **2.** the economic situation of villages according to the category: **a)** good state, **b)** middle state (satisfactory), **c)** insufficient state (unsatisfactory); **3.** statistics of the clergy: priests and their widows, deacons and their widows, church clerks and their widows, psalm readers and their widows, and vergers and their widows; **4.** *mazili* and their widows; **5.** *ruptași* and their widows; **6.** statistics of lower social states: peasants (householders or “tax-paying householders”) and their widows, bachelors and hirelings, *forgiven* or *scutelnici* (in this category were included also “servants and servants supervisors, millers, beekeepers, foresters, shepherds and servants in households of estates owners”); **7.** The total number of male households; **8.** The total number of female households (widows); **9.** additional information (which was not always filled in) – to whom belonged the estate of the village (the estate owner’s name), its surface according to the purpose of use – hayfield, plowing area, grassland, forests, and finally – useful buildings; sometimes we find data on old villages, which subsequently disappeared and were forgotten, and the distance between neighboring villages in versts. Statistics from 1817 attests that from the total number of 92 946 households, to *mazili* belonged 2370 (2.5%) households, to *ruptași* – 717 (0.8%), and to *rupta de visterie* and *rupta de camara* – 230 (0.2%) households. Most households of *mazili* were registered in Orhei county – 1386 (58.5%), followed by Iasi county – 464 (19.6%), Soroca county – 194 (8.2%), Hotin county – 82 (3.5 %), Bender county – 121 (5.1%), Ismail county – 74 (3.1%), Codru county – 46 (1.9), and Greceeni county – 3 (0.1%) households. The Orhei County also prevailed in regard to *ruptași*: 512 (71.4%) – *ruptași* and 209 (90.9%) – *rupta de visterie* and *rupta de camara*.

Мазылы и рупташи (и другие социальные категории) в статистике переписи населения 1817 года

Ключевые слова: мазыл, рупташ, Бессарабия, Россия, перепись, демография, цинут.

Резюме: На момент аннексии Бессарабии Российской империей институты власти не располагали конкретной и достоверной информацией относительно численности населения в присоединенной провинции. Отсутствие статистических данных по всей провинции стало проблемой и для недавно установленной в Кишинёве областной администрации, которая по разным причинам нуждалась в этих данных и постоянно информировала об этом имперские власти.

Проведение переписи населения стало возможным лишь к 1816-1817 гг., когда в Бессарабии был предпринят ряд конкретных мер по созданию временной администрации, формированию первых административных и полицейских институтов власти, проведены некоторые изменения в территориально-административной и таможенно-карантинной системах. К этому времени жители края познакомились с новым режимом господства, частично сократился отток населения из провинции в запрутскую Молдову, а имперская администрация смогла собрать первые статистические данные о новой аннексированной провинции.

Результаты переписи населения 1817 года опубликовал полностью, на русском языке, в 1907 году историк И.Н. Халиппа, секретарь Бессарабской губернской учёной архивной комиссии. Впоследствии, в 1920 году, перепись была воспроизведена, на этот раз в более лаконичной форме, Тудором Памфиле (только по Хотинскому цинуту), в 1929 году – профессором теологии и историком Константином Н. Томеску, и в 1933 году её систематизировал Т. Поручик.

Экстракты переписи содержали следующие разделы: **1.** названия округов и селений; **2.** экономическое состояние сёл согласно категории: **a)** хорошее состояние (зажиточное), **b)** среднее состояние (посредственное), **c)** недостаточное состояние (неудовлетворительное); **3.** статистика духовенства: священники и их вдовы, дьяконы и их вдовы, дьячки и их вдовы, пономари и их вдовы; **4.** мазылы и их вдовы; **5.** рупташи и их вдовы; **6.** статистика низших социальных слоёв населения: царане, их вдовы и бурлаки; **7.** общее число мужских хозяйств; **8.** общее число вдовьих хозяйств; **9.** дополнительная информация (которая не всегда заполнялась) о том, кому принадлежала вотчина села (имя собственника поместья), сколько в ней земли и как она распределена для частного пользования, равно какие имеются на ней уголья и полезные постройки; зарегистрированы некоторые старые селища, впоследствии исчезнувшие и забытые, а также отмечено расстояние в верстах между соседними сёлами.

Статистика 1817 года свидетельствует, что из общего числа в 92946 хозяйств мазылам принадлежало 2370 (2,5%) хозяйств, рупташам – 717 (0,8%), рупта-де-вистерия и рупта-де-камара – 230 (0,2%) хозяйств. Самые крупные хозяйства были зарегистрированы в Оргеевском цинуте – 1386 (58,5%), далее следовали Ясский – 464 (19,6%), Сорокский – 194 (8,2%), Хотинский – 82 (3,5%), Бендерский – 121 (5,1%), Измаильский – 74 (3,1%), Кодрский – 46 (1,9%) и Гречинский – 3 (0,1%) цинуты. И по числу хозяйств, принадлежащих рупташам, отличался Оргеевский цинут: 512 (71,4%) – рупташам и 209 (90,9%) – рупта-де-камара и рупта-де-вистерия.

26.01.2017

Dr. hab. Valentin Tomuleț, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, MD-2009 Chișinău, Republica Moldova